

ՀԱՅՏՈՒՆԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՌԹԻՒՆ ԵՐԱՌԱՆՔԵՍԻ ՀԱՅ ՊԱՏԻՐԱԳԹՈՒԹՅԱՆ
Ի. ԳՐԻ — ՆՈՐ ԵՐԶԱՆ 1949

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ	երես
— Լուրջ ախտաճանցներ (Դ.).	161
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
— Ժամանակին հետ.	Ե. Վ. Տ. 164
— Տերունական Աղօթքը (2).	ԳՐ. ՍՐԿ. Հ. ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ 166
Ի ՊԵՏՍ ՔԱՐՈՋՁԱՑ	
— Քարոզխօսութեան արուեստի մասին.	Քրզմ. Թ. Ե. Գ. 170
ԲԱՆԱՍՏԵՂԺԱԿԱՆ	
— Հիմնաւորց ճեսիլ.	ԱՇՈՏ ԳՐԱՇԻ 174
ՀԻՆ ԷԶԵՐ	
— Տաղ Մեծի Ներսիսի.	Հրատ. Ն. Վ. ԾՈՎԱԿԱՆ 175
— Տաղ Սուրբ Խաչի.	» » » » 176
ՊԱՏՄԱԿԱՆ	
— Գիլիկեան ամրոցներ — Վանկայի դղեակ.	ԱՐՏԱԽԱԶԴ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ 177
ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ	
— Յրանաւական քննադատութեան երեք սիւները.	Ամփոփեց ՊԱՐԳԵԻ ՏԵՐ ԹՈՎ ՀԱՆՆԷՍԵԱՆ 180
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ	
— Սկեւռա.	Ն. Վ. ԾՈՎԱԿԱՆ 183
ԼԵՋՈՒԱԿԻՏԱԿԱՆ	
— Հայերեցի բարբառները.	ՊՐՈՖ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ 186
ՄԻՔԲԱՐ ՈՒ ՄԻՔԲԱՐԵԱՆՆԵՐ.	ԽՄԲ. 189
Ս. ԲԱԿՈՒԹ ՆԵՐՍԵՆ	
— Ամսօրեայ լուրեր.	191
ՏԻՐՈՒՆԻ	
— Սրբուհի Մայրապետ Նիկայեան.	192
— Էլպիս Մայրապետ Քիւրճեան.	192

Բ Ա Ժ Ն Ե Գ Ի Ն

ՍԻՈՆԻ Տարեկան բաժնեգիրն է՝ բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 10
ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է

Հասցէ՝ *Rédaction de la Revue Arménienne SION*
Patriarcat Arménien, Jérusalem-Palestine

"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology

Printed in

JERUSALEM — PALESTINE

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

ԻԳ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1949

≡ ՅՈՒՆԻՍ ≡

ԹԻՒ 7

ԻՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԼՈՒՐՋ ԱԽՏԱՆՇԱՆՆԵՐ

Դ.

Լրագրային քննադատությունը անատրակոյա իր բարերար արդիւնքները ունի հանրային կեանքին մէջ, եթէ չչեղի իր դերէն, կամ աւելի ճիշդ չդառնայ խոտելի միջոց մը՝ նպատակի արդարացման, ի վերջոյ ազնիւ նպատակներուն երթալու համար անհրաժեշտ են ազնիւ միջոցներ, ծուռ քանակէն ուղիղ զիծ. չեղներ:

Լրագրային քննադատությունը մեր մէջ լրագրութեան իսկ ճնշումին տակ և կարգ մը անձնական, զաղափարական և կուսակցական ազդումներու ներքե հայտած է ոչ ցանկալի վիճակի մը: Հաշիւներու յարդարանքը տակաւ կը վերածուի բեմի մը՝ ուր արդար. ու պարկեշտ խօսքին քով, անվաւեր և անպարկեշտ յարձակումներ, աւելորդ վէճեր, անուանարկութիւններ, վրէժխնդրական արարքներ, իրենց աւերը կը գործեն կարգ մը անպատասխանատու և իրենց դատումները արժեւորել չգիտցող մեր լրագրողներէն:

Ողիի և կրթութեան պակասը, մեր սզգային շահերու թիւը նախանձախնդրութիւնը, և յանուն ուղղութեան մը ամէն սկզբունք և սրբութիւն ոտնահարելու անխղճութիւնը, իրաւունք կուտան այս անպատասխանատու մունեպիկներուն ա. գրիչը՝ այդ ազնիւ գործիքը, վերածեն ուրիշ բանի, արձակելու թուք, մտք աւ սլաք. անհատներու և յաճախ անոնցմով պայմանաւոր հաստատութիւններու դէմ, սրունք իրենց հանգամանքներով պէտք է վեր մնան սովորական դատումներու թիրախ ծառայելէն:

Մամուլի պայքարէն, գէթ այն ձեւով զոր ան կը մղուի այսօր մեր ազգային շահերու պաշտպան գրիչներէն, ոչինչ կը շահի մեր ժողովուրդը, անոր մեծագոյն տոկոսը. ոչ քաղաքական հայեցողութեան և ոչ ալ ազգային շահերու նրբին ու ճշգրիտ հասկացողութիւնը ունի, հետեւաբար քաղաքական, ազգային, գրինական ու բարոյական վերտառութիւններու ներքեւ մղուած զրջապայքարը մեր մամուլին մէջ, տգեղ արդասիւթներ տալու սահմանուած է միայն: Ինչպէս

որակել, օրինակ, արարքը անոնց՝ որոնք խմբակցական տխուր հաշիւներով խիղճ չեն ըններ վարկաբեկելու մեղքը Եկեղեցւոյ նուիրապետութիւնը խորհրդանշող և իրենց անբասիր կեանքով և ցործով հանրութեան մտքին ու հոգիին մէջ նուիրականացած անձնաւորութիւններ, ի հեճուկս մեր ազգային խղճմասքին և յաշտ օտարներու :

Այսպիսիներուն խօսքը, խաւարին մէջէն լսուած հայհուներ լոկ, արժանի պէտք չէ նկատուին անշուշտ—որևէ պատասխանի, ինչպէս մօրացած ճահիճներէ ցայտած կեղտեր, որոնց՝ ժարդ պիտի պժգար դառնալ և քարոքուել արձակուած ցեխին կողմը: Ի՛նչնարկենք նորին Ս. Սծութիւն Մեծի՛նն իրիկիկոյ կաթողիկոս Գարեգին Վեհափառի նկատմամբ եղած անպատկառ արտայայտութիւններուն և վերացրումներուն, որոնք թէև ի գօրու չեն պղտորելու ազգին խղճմտանքը, սակայն կուտան տխուր փաստը անտաւարակ ոգիի մը՝ թէ մեր մէջ կը գտնուին մարդիկ, որոնք զոհնիկ և զծուծ կիրքերէ կրնան ինքզինքին արտօնած զգալ մամուլի միջոցաւ բռնուցք բարձրացնելու ազգային Հաստատութեան մը ոգւոյն դէմ նոյն իսկ խորհելով թէ այդ կերպով մահացուցիչ հարուած մը պիտի տուած ըլլան անոր համբաւին և պատուին :

Ձեռք ուզեր մտածել, որ այդ արտայայտութիւնները ծնունդ եղած ըլլան փոքրոգի մտխաւքներու, հանդէպ իրիկիկոյ կաթողիկոսութեան այսօրուան փառքին ու վերելքին, և անոր մեծանուն գահակալի ազգանուէր գործունէութեան, որուն դերը այդ նժգեհ, սակայն այլեւս իր գոյութեան իրաւունքը չահած աթոռին վրայ աւելի՛ քան նախախնամական եղաւ ու կը շորտնակէ ըլլալ :

Ո՛հ է կրօնական և ազգային գործ երբ կը կատարուի բարի ջանադրութեամբ և մեր հասարակութեան օգտին ի հաշիւ, ազգին ամբողջութեան է որ կը պատկանի: Անթիլիաս հագիւ երկոտասնեակ տարիներու շրջան մը բոլորած՝ արգաքացուց արդէն ազգին և Եկեղեցիին յոյսերն իր մասին: Այսօր ան իր կազմակերպուած առաջնորդական վիճակներով կամ թեմերով, Կանոնադրական ժողովներով, կաթողիկոսարանի իրական և իրաւական յօրինուածքով, Եպիսկոպոսական, Տնօրէն ու Ընդհանուր ժողովներով, իր ամօրեայ պաշտօնաթերթ Հասկ-ով, Ժապարանով, իրական վերելքի մէջ մտած մանաւանդ իր ժառանգաւորացով, կը ներկայացնէ պատկեր մը՝ որ աւելի քան միլիթարական է, ապացոյց թէ ոչ լանջ խնայուած է նորահաստատ այդ հոգեւոր ծան և կրթական յարկին մէջ, և ոչ գորհողութիւն: ամէն ինչ ընթացած է ու կ'ընթանայ հոգեւոր և ազգային տեսիլքի մը մաքուր ազդեցութեանը տակ :

Անթիլիասի վերջին շրջանի աթոռակալները, սկսած Սահակ կաթողիկոսէն, ըրին իրենց կարելին այդ աւագութին վրայ կազմակերպելու այսօրուան կեանքի պատկերը: Դժուար է հաւատալ թէ ինչպէ՛ս գոյութեան եկան այն ումէն՝ որոնք այսօրուան Անթիլիասի գեղեցիկ փառքը կը յօրինեն: Անթիլիաս այսօր այլևս չքիչ իրականութիւն մըն է հայ հոգիին և մտքին վերև: Միւս կողմէն ոչ մէկ ատեն իրիկիկոյ Աթոռ բախտը չէ ունեցած այսքան լուրջ՝ բայց այսքան օգտաւէտ առաքելութեան մը հանդիսարանն ըլլալու: Ի՛րենց այսպէս, վասնզի իրիկիկոյ Աթոռը յիսուն տարիներ առաջ, տեղական մասնաւոր հանգամանք մըն էր հայ հոգիին համար, առանց ուրիշ անդադարձի, այսօր իր խորհուրդը, իր իմաստը և գերը առաւել քան ընդարձակ կը դասենք :

Կրօնական, իմացական և ազգային այս երեւակ, բայց իրարմէ անբաժան, խորհուրդին աւելի զգօն մատուցակ կարելի պիտի չըլլար աւնենալ, քան՝ Անթիլիասի Աթոռին այսօրուան եռամեծար Գահակալը, Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, որ շնորհիւ իր նուաճումներու հասած մտաւոր բարձր կարողութիւններուն, անբասիր նկարագրին, ազգանուէր ծառայութիւններուն ու մեր պատմութեան և մատենագրութեան բերած իր անկշռելի արդիւններուն, առարկայ է այսօր բովանդակ ազգին յարգանքին, հիացման ու սիրոյն: Ոչ միայն Սիւրիոյ և Լիբանանի մեր հասարակութիւնը այլ բովանդակ հայ ժողովուրդը հպարտ է իրմով, վասնզի ան իր վրայ աւելի քան կէս դարէ ի վեր կը փայլեցնէ, ակնախտիկ շքանշաններու պէս, բազմաթիւ ձիրքեր՝ որոնցմէ իւրաքանչիւրը պիտի կրնար նշանաւոր հանդիսացնել որ և է անհատ: Հոգեկան կեանքի ճշմարիտ կոչում ունեցող, բարոյական բարձր անձնաւորութիւն, բազմամուտ պատմա-բանասէր, արուեստագէտ, բարձրաթոյշ քարոզիչ, զրագէտ և տակաւին անյազ ուսանող, Նորին Վեհափառութիւն Տ. Տ. Գարեգին Կաթողիկոսը վաթսուներեք տարիներ ծառայած է իր ժողովուրդին՝ զրով, խօսքով ու գործով, իր կոչումին և դերին արժանավայել գիտակցութեամբ, որ սակաւ ընտրեալներու առանձնաշնորհն է միայն:

Անցնող չորս տարիները, որոնք Նորին Ս. Օծութեան Կաթողիկոսութեան շրջանը կազմեցին, եղան ոչ միայն եկեղեցական, կրթական և կազմակերպչական շրջան մը, այլ իրմով աթոռը բարձրացաւ հմայքի մը, որ միայն խանդավառութիւն և անխառն միաթարանք կրնայ պատճառել ամէն հայու: Այժմու մշակութային և՛ կրթական հոծ շարժումը և արդիւնքը, տնտեսական աւելի բարգաւաճ դրութեան մը ստեղծումը, ու մանաւանդ այդ բոլորին յանձնաձումը կարենալ ընելու իր ճիգերը, արդիւնք իր անձին նկատմամբ այն բարձր համակրանքին զորս բովանդակ ազգը ունի, զինք կ'ընեն Անթիլիասի նախախնամութիւնը, հրաւիրելով իր անձին հանգէպ բովանդակ ազգին երախտիքն ու պաշտանքը: Աւելի քան անզգած և կոյր պէտք է ըլլալ, չտեսնելու Կիլիկիոյ Վեհափառին շանքն ու ճիգը, Անթիլիասի մայրավանքը ընելու մտաւոր, հոգեկան ու նիւթական ամբարտաւ մը, Աստուծոյ փառքին և ազգին պատուին ու գոյութեան համար: Թշնամիներ միայն պիտի չուզէին տեսնել այս բոլորը: Հետեւաբար անպատասպար զրպարտութիւններու այն յամաւ և յիմար ոգին որ ա՛յ արհեստագործներ է կարծես կարգ մը թնճկոտած միտքերու մէջ, աւելի քան խոտելի է, որոնք չեն ուզեր տեսնել ստուգութիւնները, ու կը փռեն կը տարածեն ինչ որ սուտ է ու խաբէութիւն:

Չենք ուզեր իսկ հարցնելու, ստութեան ու զրպարտութեան այդ գրիչներուն, թէ ունի՞ն ստոյգ փաստ և իրաւունք ընելու համար այդ վերագրումները, վասնզի բացորոշ է մեզ համար թէ նախաձախնդրութիւնն ու համոզումը չէ որ կը շարժեն իրենց գրիչը, այլ կիրքն ու անհանդուրժողութիւնը, նախաձառ: Այս պատճառաւ մեր խօսքը կ'ուղղուի ոչ՝ թէ իրենց, որոնք զիտենք թէ խուչ են ամէն ձայնի՝ որ իրենց թմբուկէն չի հնչեր, այլ անոնց, որոնց սէրը կ'ուզեն պղտորել իրենց Եկեղեցիի և անոր հաւատարմներուն դէմ, գայթակղութեան ամենէն ահռելի թոյնը սրսկելով անոնց սիրտերէն ներս:

Առայժմ այսքան:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՃԱՄԱՆԱԿԱՆ ՀԵՏ

Ս. ԽԱՐԻԿՈՒՆՅԱՆ ՏՈՒՆԻ ԱՌԻԹՈՎ

Որքո՞ց Թարգմանչաց տօնը հանդիսաւորուեալ է մեր մշակոյթին և քաղաքակրթութեանը։ Ե. Գաբուն մեր ցեղը երոնեց ու զտաւ իր խօսքը՝ օճեհոնելու աստակ գիժեմը, հայ տառերը, որոնք միջոցն ու սկզբնաւորութիւնը կազմեցին մեր մշակոյթին։

Ոսկեդարեան Հայ Մշակոյթին ի յայտ բերած հանճարի յատկութիւնները մեր ցեղի ինքնեկ ոգեկանութեան յատկանիշերն իսկ են։ Պետք անհնազան աբիւնին միատեք ցայտեքը։ Անոնք անտարակոյտ կային դարերով, գէթ ի վորութեան, մասամբ արտայայտուած մեր նախաքրիստոնէական արուեստին մէջ։ Ի՞նչն էր սակայն որ Ե. Գաբուն անդիմադրելի ուժով մը գայն իրազորման կանչեց, Քրիստոնէութիւն, ինքնաճանաչման այն գերազոյն իրողութիւնը որ նոր ու արբեր խոյանքներով կը մղէր հայ հոգին ինքզինքը իրականացու։ Հայ հանճարին նիւթը բեղմնաւորուած քրիստոնէութեան շունչով։

Ոսկեդարով երաշխաւորուած մեր գրականութիւնը կոթողումն է հայ բնատոնմիկ հոգիի յայտարարումը. քրիստոնէութիւնը արտադրատեղի է մը իր տոն է հայ անհատի ներքայտարաւոր շարժումները ղեկավարող, Համագրական այս երեւոյթը, ուսման խորհիլ տուած է թէ հայուն ստեղծագործ էութիւնը կը կայանայ արեւելքի և արեւմուտքի մշակոյթները միացնելու ճիգին մէջ, որ ճիշդ է սակայն։ Այս երեւոյթը աւելի ճիշդ պիտի ըլլայ ըսել թէ արդիւնք է հայ անհատի ենթակայական ներքին ոգորումին, որ ապացոյց է թէ հայը գաղափարներ ներմուծման ենթարկելու և համարելու գորոյթ մըն է ու իջ է տաւրամանց գաղափարներու ազդեցութեան ներքե տարրայտնուող սովորութիւն մը։

Կենցաղով խորհրդապաշտ, ու մտա-

ծառով բանապաշտ, հայ լարդուն էութիւնը լեցուն է հոգեկան տառապանքով, իսկական ու կրաւորական հերոսացումի արեւաբան է ան, ներգործական սգորումներն ու արձանացումները կը ծնին իր տառապող հոգիի խոփքնը, և հայուն ստեղծագործութեան արմատական ազդակը՝ աշուտացնող տանջանքը, հոգեկան ցումն է։

Իբրեւ վիշափ փրկիչափայտութեան մեկ նութիւն, նոյնիսկ ըստ աշխարհի, քրիստոնէութիւնը գոհացուցիչ և միայնակող ազդակ մըն էր հայու տեւապաշտ հոգիին համար, հետեւաբար հոգեպէս կիզանացած ուժին իր ներգործումներու շնորհիւ, կարճ ժամանակաշրջանի մը մէջ նոր կրօնը հայուն հոգեբանութիւնը պիտի դառնար։

Հայկական ուրոյն տառեր ունենալու պահանջը անհրաժեշտութիւնն է Հայ Յեղի ընդգիծման արտաբերութիւն, ինքնատիպ և ինքնաբերական ըլլալու իր ներքին և անտրիկ յղձին։ Սահակ Մեարիպ իբրեւ ուսուցիչ և գտիչ այդ շարժման և ստեղծագործութեան կը մնան մեծագոյն երախտագիտութեան արժանի մեծեր, իբր պատմութեան, սակայն անոնք աւելի խորհրդաւորաւոր և գերազանց կը մնան իրենց հոգեկան ձգտումներով և իւրաքանչիւր, իբրեւ Հայ Յեղի ներքին ուժակնութիւնը մարմնացող տիպար։

Այսպէս էին Լուսաւորիչ, Ներսէս, Սահակ և Մեարիպ ու անիկ վերջ ամբողջ տուն մը հայրապետներու, հակայէ մը սկիզբ առաւոր։ Զմայելի, հեքիաթաւանակ, հոկայ այս փառանքի երկաթ կորովին, անձնացումութեան, ոգեկնող հրկիզման հեղեղին կը պարտի մեր եկեղեցին իր ինքնուրոյն գիւմարածը և ոգեկնութիւնը։

Անոնք մարդիկ եղան որոնք խորտակեցին երկեղեցի պարտաւորը, և յատկապէս մեզի համար, ինքնուրոյն Միաձայն Որդին, Լուսաւորիչի տեսիլքը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ մեր ժողովուրդին երկրորդ հոգեփոխութիւնը, ու իշխածինը՝ հեքեաթի հովով վար բերուած երկեղեցի, քաղաք, կաղապար, անարկայական զէմքը մեր հոգիին։

Նայն է պարագան Ս. Մեարիպի, որ պատմական մեծ գէմք մը ըլլալէ աւելի՝ խորհրդաւոր և իբր հոգեբանական երեւոյթ, իբր Հայ Յեղի ներքին ուժակնութիւնը մարմնացող տիպար։ Զիւղ այդ պատճառաւ՝

Մերոպ մեր պատմութեան հանճարեղ տեսանկյունի է՝ քաղաքային, միջնադարյան և մարդոց, որ կրցու նիւթացնել իր տեսիլքը հայ գիրերու ձեւին մէջ:

Անա թէ ինչու խոյ Սիկիզիին և հայ Աստուածաշունչը մեր խոյ էութիւնէն զլրան բխած: Մինակ անպատին մէջ չէ որ կը շինուին կրկնեւորմաները, այլ նաև մարգերու և ժողովուրդներու հոգիին մէջ: Ամէն գիրք որ կը թարգմանուի կը ժերկանայ ինքնուրոյն իր կարգ մը յատկութիւններէն: Ս. Գիրքը մեր լեզուին մէջ թափուելով ոչ միայն չէ նուազած իր արժէքին մէջ, այլ հազնելի վերջ մեր լեզուին որ հոգիին քաղցրութիւնն ու խորհուրդը՝ գալու ձած է ստեղծման, արուեստի գործ և ստեղծ խորապէս ցեղայինն:

Երեսը ամէն քանի որ առաջ արեւմտ է: Ու հայ Աստուածաշունչը մեր արուեստին առաջին ու հսկայ կոթողը: Մենք ու ոգին որոնք շնորհու Ս. Գիրքը եղած է հայ և մանաւանդ թագուհի թարգմանութեանց, կուգայ մեր երկրի վերադարձէն, անոր գեղեցկութիւնէն, միծնականէն, վստակէն ու խորհրդաւորէն: Անշուշտ մեր ժողովուրդին անգիտակցութեան խորը կային տարրերը այդ անշամանաղձ հրաշալիքէն: Բայց անկապ, սաղմնային ուժերու ձեւին տակ, մարդեր պէտք էին զանոց գեղեցիկ և արտայայտութեան միջոցի վերածելու: Ուստի հայ Աստուածաշունչի թարգմանութեան ցափուկութիւնը կը քրտի թարգմանիչ ներքո օղկին փափաղիչով Կարողութիւնէն:

Հոգին փոխադրելու, կերպը գերազանց իրականութիւնն է՝ ինչպէս արուեստին այնպէս ալ կեանքին: Թարգմանիչ ներքո և զարգացելիցն Անեղին իմաստը կ'ընէ Շարականը, և կենդանի գիրք հասարակելով և հայ երկրին վրայ: Հոգին թարգմանելու կը նշանակէ տեղունի տեսանկիւն տանիլ, անտեսել արտաքին յարաբերանքէն: Գաղափարներ վեր գտնուել յարաբերութեան, ու զայն փոխադրելու:

Մշակույթները ազգային իրենց առոյն գործը ունենին սակայն գիրը, լեզուի արուեստ, որոնք իւրաքանչիւր անհատի և ազգայնի պարագային այդ տարբերութիւնները կը ճշտեն: Կարողութեան կերպով մեր միայն Արթուրը՝ գրին ետև եղող անգիրքէն: Հոգին է: Այդ գործիւնէն պարպուած գիրքը, գրականութիւնն ու արեւմտը մեզ և լուսնին միայն կը բուրն:

Ս. Գիրքը որուն էջերէն կը հոսի Աստուածայն հոգին, անհատներու խողովակով միայն կը արեւ: Իր բարեք խորութիւններէն ղեկի մակերես ժայթքելով: Այդ ջուրը հեռունիւնէն կ'անցնէր առաջ և հակաբը շին կրնար արեւնալ անոյ: Թարգմանիչներ և զան որ բերին այդ կենդանի ջուրը հայտնութեան փոխադրելով հարազատութիւն Աստուածայն հոգին՝ հայտնութեան հոգին ծառայող Գիրքն մէջ: Գիրքը այսպիսով հայ կեանքին մէջ և թարգմանիչներու միջոցաւ եկտա գաղափարելու մեր մէջ Անեղին իմաստը, Դործը՝ զԱստուած ներգալացնելու, ապու հայտնութեան աստուածգիտութեան ժած կեանք խորհուրդը և յայտնելու և թանուցանելու անգիտութեան, ինչպէս՝ Մեծն Մովսէս ջրած էր Աստուածայն թաղը իջնցնելով վար, մարդոց անոնց հակադրել տալու լուսնիւր վերածելով զայն:

Այսպէս են ազգերը. հոգիին թափանցելու համար լեզուն կը կարողանա և լեզուն ճշգրտութեան վարեալ թարգմանելու համար՝ հոգին Աստուածի գալի՝ փակ է հոգին և առանց հոգին՝ անխառն լեզուն: Փոխադրելու ոգին՝ կը նշանակէ՝ դէմ առ դէմ կենալ այս ներքին հոգին՝ որ հասարակ է աստուածային ու մարդկային բարձրագոյն արտայայտութեանց: Փոխադրելու ոգին՝ կը նշանակէ հոգեկան միջնորդը իւր նիւթէն ղենով, արտաքին կերպարանքով պայմանաւոր լուսնի արեւնի իրապարտութեանց: Ամէն անոնք որոնք գիտակցի փորձառութեանը ունեն արուեստին և կամ՝ օգեղէն գործի՝ մը փոխադրութեան մէջ լեզուն միւսը մէկ ունենալ կարողցնէ արեւ և կառույցի, գիտեն երբեմն անգիրքի գրեւարութիւնը այդ հոգեւոր գործին: Այնչ կարելի է թարգմանել, ասանց հոգին փոխադրելու լուսնու արուեստին, ասանց Անեղին Բունը զարգարի կարեւորաւ, երաշքին, արանց այդ ոգին զգալու և շօշափելու և հազնելու կարողութեան:

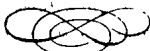
Թարգմանիչները որոնք այնքան հարազատութեան մեղի բերին Ս. Գիրքը, գերազանց միջնորդներ էին Աստուծոյ և մարդոց, ունենին միջնորդութեան այն թափանցիկ ու սուր զգայնութիւնը, նիւթեղէնէն անգին անցնելու յայտնատեսութիւնը, դէմ

յանդիմանութիւնը, որ յատուկ է մարգարէներուն, տեսանողներուն, տուրբերուն, բոլոր անոնց՝ որոնք նիւթին, գերին ու երեսոյթին կապանքներէն գիտեն ազատագրել ոգին, առանց սպաննելու» և կամ «տարմեցնելու» վայն։

Մտածումներու այս շարքը կ'առաջնորդէ մեր միտքը Թարգմանիչներու պարագային, այդ բոլորը կարելի ընող իրենց անճանաորութիւններուն։ Ճամաբութիւն և անճանաորութիւն, այս վերջինը լրացուցիչ կէտն է միւսին։ Անոնք քաղցրօրէն հօգր իրենց անհատականութեանց շնորհիւ էր որ կրցին նախ զգալ՝ իր ճակատագրին առջև շատոնց մտահոգութիւն սկսած ժողովուրդի մը տառապանքն ու տէրը, և ապա անոր բացուելու շնորհը։ Կարելի չէ պատգամի մը կամ ճշմարտութեան մը հարապատ փոխադրելը ըլլալ և թէ անկիւ չէինայ մեր սեպական փորձառութեան ներքեւ, մինչև որ չկարենանք տալ մեր անձնական վկայութիւնը անոր հոգեւոր գորութեան։ Ան որ ունի անճանաորութեան այդ շնորհը, որ միայն ժառանգութեան և միջավայրի բարեքէն չածանցիր, պիտի չտարուի յայրաս ու վայրենի հայեցողութենէն, և ինքնատիպ ըլլալու կիրքէն։ Թարգմանիչներ քերիստոնէութեան ոգեղէն քաւրայէն ու հալութեան տառապանքի աւազանէն առած էին իրենց մկրտութիւնը, և շինած իրենց անճանաորութիւնը։ Դիւրին չեղաւ անոնց գործը, անոնք կուռեցան մեր լեզուին հետ, կոփեցին ու մաքրեցին, վերածելով զայն մեր ոսկեպարեան քերեղին, որպէսզի կարելի ըլլար լեզուի այդ պրիմազիէն անցնել Աստուծոյ լուսնը։ Դիւրին չէ ոգեղէն բարոյութիւնները փոխադրելու գործը, և ճշմարտութեան ոգին անկարելի է փոխադրել առանց անճանաորութեան։

Իրապէս տիտանեան ոգիով մարդեր էին Թարգմանիչները, նոյն ատեն մարդկային գործունէութեան ամէն կալուածներուն տաղանդաւորները, որոնք ստեղծեցին մեր սուրբ դարը։

Ն. Վ. Տ.

ՏԵՐՈՒՆԱԿԱՆ ԱՂՕԹԷԸ

Ի. — Աղօթքին առաւկան ալ պէտք է նկատողութեան տունը, երբ կ'ուզենք աւելի ազգի հասկնալ աղօթքը իր մարտչութեանը մէջ։ Աղօթքին առաւկան աշխատի ընդտրած է ու բազմապիսի, որչափ ընդտրած է ու բազմապիսի կրնայ ըլլալ մարդկային հոգին իր աշխատանքի պէտքերուն եւ զգացողութեանը մէջ, այնչափ մեծ ու աշխատաւոր, որչափ մեծ ու անհատաւոր են աշխարհն ու անոր պէտքերը ու կարօտութիւնները։ Մենք կ'աղօթենք Աստուծոյ արքայութեան, անուան սրբութեան, կամքին թաղաւորելուն վրայ, բայց ստունք ալ աւելի ենթակայական են, մենք եւ աշխարհն է որ ատունց կատարումն օգտուած ու հոգացուած պիտի ըլլանք. և այդ ալ կիրպով մը մեզի է և մեր ընկերին համար աղօթքէն ուրիշ բան մը չէ. որովհետեւ Աստուծոյ իր անհուն ստորուղիքներուն մէջ ո՛չ մեր աղօթքներուն պէտք ունի, ո՛չ ալ մեր մաղթանքներուն։ Երբ սուրբ եղիցի անուն թո՛ւ կ'աղօթենք արդէն Ան սուրբ է անհունապէս։ Երբ ձեռնդրեցի կամք թո՛ւ կ'ըսենք, արդէն Անոր տիեզերապարփակ մեծ կամքը կատարուած է ու կը կատարուի տիեզերքի բոլոր ծայրերուն վրայ։ Ուրեմն, քանի որ բազմապիսի կարօտութիւններով մարդկային հոգին ու մեր նւթմանութիւնը եղող մեր ընկերը ունինք՝ իբրեւ առարկայ մեր աղօթքներուն, ըսել ըլլալ որ բոլոր աշխարհ ունինք, ժամանակը ունինք՝ իր անհունութեան մէջ։ Եւ ճիշդ ասոր համար պէտք չէ աննպատակ աղօթքել։ Մաղթանքի միմունջներ վերացնել մէկու մը պէս, որ իբրեւ ժամանց կամ ունեակութիւն բան մը կ'ընէ, առանց իր անձէն ինչ մը խառնելու անոր, առանց զգալ ուզելու թէ իր ըրած գործէն արդիւնք մը յուսալ անհրաժեշտ պէտք մըն է, զոր անտեսել իր իսկ շահուն համար քնասակար պիտի ըլլար։

Աւ արդէն ուրիշ խնջ գաղտնիք ունի քրիստոնէական մեծութիւնը, և քրիստոնէին զաշխարհ բովանդակելու չափ լայն, ու մեծ սիրտը։ Երբ մեր Երկնաւոր Հայրը իր

արեւը կը ծագեցնէ ու անձրեւը կ'իջնէ, բարիներուն և չարերուն վրայ, մենք իբրեւ իր ճշմարտ զաւակները՝ ինչպէ՞ս չազօթենք բոլոր աշխարհի մասին, հանութ մարդկութեան պէտքերուն և երջանկութեան համար, ինչպէ՞ս գուր չենինք մեր եսին ձեզ շրջապատէն, այլասիրութեան ընդարձակութեան մէջ՝ յագեցնելու համար մեր անկիզք, բարեւէր ու բարեացակամ, ուրիշներու ցաւերը իբրեւ մերը զգալու չափ համակրող սիրտին կարօտը, Աղօթել՝ սեկեղեցոյ մանկանց ու համար, աղօթել՝ մեր եղբայրներուն համար, աղօթել՝ մեր թշնամիներուն ու նոյն իսկ մեր բարիքները չարիքով փոխանակողներուն համար, աղօթել՝ հանութ մարդկութեան համար, ահա այս է ճշմարտ քրիստոնէին աղօթքին ու թղթանքին առարկան իր ամբողջութեան մէջ։

Ա.— Աղօթքին օգուտներն ու արդիւնները. — Աղօթքը կը զօրացնէ մեզ հոգեւորապէս։ Նմանութեամբ խօսելու համար կրնանք ըսել, որ աղօթքը այն ազդեցութիւնը կ'ընէ մեր հոգիներուն վրայ՝ ինչ որ կ'ընէ մարմնամարզը մեր ֆիզիքական կազմին վրայ։ Ինչպէ՞ս որ երկաթադործին միշտ զօրածուող բազուկը կը զօրանայ, եւ հուսկու կը դառնայ, այնպէս ալ հաւատացեալին հոգին աղօթքով կը զարգանայ և կ'աւանդանայ, կը ստուարանայ և կը վրստանայ։ Ինչպէս որ սնունդէ զուրկ մարդ մը չի կրնար ապրիւ և օրէ օր կը տկարանայ ու կը վատթարանայ, նոյնը կը պատահի նաեւ այն հոգիներուն համար, որոնք իրենց հոգեւոր սնունդը — աղօթքը — չեն կրնար ստնել։ Ինչպէս որ շուքին մէջ մեծցած ծաղիկ մը ո՛չ փայլ ունի, ո՛չ ալ հոտ, նոյնը նաեւ ճշմարտութիւն է հոգիի մը համար, որ մարմնական ու աշխարհային ինքնամաստցումի մը մէջ, և շատ անգամ ալ յուսախաբութիւններու ստուերներուն տակ՝ կը մեծնայ, գուրկ ճշմարտութեան ու սիրոյ արեւին կենսատու ճառագայթներէն, զուրկ աղօթքի հոգեկան շեղուցից ազդեցութենէն, որով միայն իր պապած սիրտը պիտի կրնար նորէն զարնանային գեղեցկութիւններով գեղազարդ փայլիլ՝ հոգեկան շնորհներով պնդազարդուած։

Աղօթքը կրնանք նմանցնել նաեւ հոգիին շնչաւութեան. որովհետեւ, եթէ մէկը առանց օդի ու օդառութեան կրնայ ապրիւ,

հոգի մըն ալ առանց աղօթքի և անոր առթիւ հոգեկան շնչաւութեան կրնայ ապրիւ։ Այո՛, աղօթքին զօրացուցիչ ազդեցութիւնը մեծ է։ Ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ հոգեւորապէս կամայեցած մեղաւոր մը՝ ապաշխարութեան արցունքներու առաջադրուացումէն հաքը՝ օրէ օր կը մեծնայ հոգիով. ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ մեղքերն արցած անարկու և մահացողի վէրքերը կը բուժուին իրենց առթիւ փրկուող տախտին աւերութիւնէն հաքը, Աղօթքն է այդ ամենուն դեղն ու դարմանը. աղօթքն է այս ամէն հրաշարքները կարելի ընողը։

Աղօթքը կը սփոփէ ու կը մխիթարէ զմեզ։ Հաւատացեալը ի՞նչ բանի կրնայ դիմել իր աշխարհային ծախքերէն ծննդեան և տառապանքներուն մէջ, եթէ ոչ աղօթքին աճառիչ զօրութեան։ Քարկանդակով լսեմիանոսներու զէմքերը ինչո՞ւ երկնային ուրախութեան ճաճանչով կը փայլին։ — որովհետեւ՝ անոնք բացուած երկինքն ի վեր աղօթքի միմունջներ կը բարձրացնեն տառապողներու մեծ Սփոփիչին։ Արքայական փափկութեանց մէջ մեծցած սիրտունին Սանդուխտ ինչպէ՞ս կը դիմանայ նահատակութեան տանջանքներուն, աւրովհետեւ՝ անոր կոյտ հոգին Յրկնաւոր Փնային թեւերուն վրայ երկինքները կը սաւառնին։ Վաղամեծիկ սիրելիի մը դառն կուրաստին ասութիւն. յարաբուրտ արցունքի աղբիւր դարձած մայրական, քրոջական, հայրական ու եղբայրական ալքեր ինչպէ՞ս կը շորձան, եթէ ոչ կրնական զգացումով համակուած սիրտերու աղօթքի մէջ պարապուելով։

Աղօթքը կ'ազդեցնէ նաեւ մեր հոգիները։ Մենք միշտ կ'ազդուինք անոնցմէ, որոնք հեն յարաբերութեան և հարգողականութեան մէջ ենք, և որովհետեւ աղօթքն ալ դուրիշ բան մը չէ՝ եթէ ոչ յարաբերութիւն մը ու միաւորութիւն մը Աստուծոյ հետ, ուրեմն, Աստուծոյ գոգըր խորոգելիքներուն նմանելու, անոնցով չափելու տակուելու միակ ճամբան աղօթքն է։ Աղօթքով մեր կեանքը, այն, ապեւ, ազատ, շատ մը յատկութիւններով հիշատակուած կեանք մը կ'ըլլայ, եւ վերջապէս այն մեծ Խաղաղի նմանելու բուռն քաղաքացի կը համակէ անոր ամբողջ էութիւնը. փայտայնութիւն կեանքն որ հոգիէ մը Աստուծոյ կ'արտացոլայ։

Աղօթքը կը յուսադրէ նաեւ զՏեզ մեր բոլոր զինատեսիլներնուն մէջը Աղօթապը անոյոյս վէ կրնար ըլլալ. անյուսութիւնը աննշգ. համար է միայն, որոնք չեն կրնար իրենց զօնաւարտութիւններն ու փորձութիւնները աղօթքով առ Աստուած տանել: Ուրիշակի կեանքեր կան, որոնց մէջ յոյսի արեւը մայրամուտ չէ ունեցած, և այդ ի՞նչ պատճառով: Որովհետեւ, աղօթքը ոսկի շղթայ մը եղած է զիրենք երկինք քաշող: Յուսահատութիւնը հոգիին մահացումն է, եւ քանի որ աղօթքը հոգիին կեանքն է՝ ըսինք վերք, ուրիշ, աղօթող մը չի կրնար ցուսահատ ըլլալ: Եթէ նոյն իսկ Գեթանգիէն աշխնցնի անոր ճամբան. «Ճամբորդ աղօթքին արդիւններէն մէկը այն է, որ մեր Հայրը կը տեսնէ ի ծածուկ, ինչպէս որ պիտի աննշգ, դատարկութիւնը, հաբարութիւնը և կեղծութիւնը մեր ցուցամոյ ու կեղծպարիշտ աղօթքներուն»: Եւ իր այդ ծածկաբար տեսած բարձր ու ճշմարիտ շարժառիթներուն համար ու համաձայն յայտնապէս կը վարձատրէ զմեզ: Մենք մէկու մը կողմէ եղած խոստումին այնչափ հաւատք կ'ընծայենք՝ որչափ կըլընանք վստահաբար յուսալ անոր կարողութիւնն: Եւ որովհետեւ կը հաւատանք Աստուծոյ ամենակարողութեան, կատարելապէս աչք պէտք ենք հաւատալ թէ մեր ծածուկէ տեսնող Հայրը յայտնապէս պիտի հատուցանէ մեզի մեր աղօթքներուն արաւաքսանները: Ուրիշ, քաջարժեքապաշտ կրնանք վստահ ըլլալ թէ անտեսելի տերկիւղ չկայ մեր աղօթքներուն համար:

Ճշմարիտ աղօթքին Աստուծոյ ճշմարտողութեան առնուելին ետքը կուզայ նաեւ փորձաքննութիւնը, զոր կ'ընէ մեր Երկնաւոր Հայրը: Աղօթքին, վարձատրութիւնը՝ անոր պատախաճանքը ըսել է: Երբ մենք սիրով ու ճշմարտութեամբ կ'աղօթենք և ցուցամուտ լռութիւն կը խորշինք, յուսալ-պէտք չենք լռել մեր այս բարութեան համար պիտի վարձատրուինք: Ահա այդ իսկ է միակ վարձատրութիւնը: Երբ Աստուծոյ ներկայութիւնը զնախալար տանարի մը փոխարին մեր հոգին, մեր աղօթքներուն համար ասուէ մեծ վարձատրութիւն յուսալ աւելորդ պիտի ըլլար:

Ուրիշ, որչափ պարտինք աղօթատէր ըլլալ, երբ գիտենք թէ ի՞նչ և աղօթքը,

որու կ'աղօթենք, ինչպէս պէտք է աղօթել, թէ ի՞նչ է ու պէտք է ըլլայ մեր տաղօթքներուն առարկան, ու ինչ՞ եզրանքներ և արդիւնքներ կրնայ ընծայել մեզի առ:

Աղօթքի մասին այդ համոռոտ բացատրութիւններէն ետքը անցնինք օճիւրուական Աղօթքին: Չոր Յիսուս սորվեցուց իր աշակերտներուն և ունկնդիրներուն:

Ք.

Տէրուցական աղօթքին յօրինումները: Անոր տուն տուող պարագաներուն մեքին աղերսը. — Ձեւը. — Որո՞ւ ուղղուած է. — Աստուծոյ ամուսն սրբութեան, անոր վառքին եւ կամքին մասին մաղաքներ. — Սրա կամ հայրին, մեղքերու խոստովանութեան եւ բողոքեան համար հայցումներ:

Տէրուցական զոհար Աղօթքը ուսումնասիրելու առիթով, աղօթքը իր ընդհանուր գիծերուն մէջ պարզաբանել, ինչպէս ըսինքքիչ, առաջ, կարեւոր էր ու հաճանք, քայլ, պէտք է իր ընդհանուր յօրինումներէն և կարգիւն, անոր տուել տուող պարագաներուն ներքին աղերսին և ցոյցուն գիծերուն մէջ նկատողութեան տունը զայն:

Լեւոն Քարողը Յիսուս իր աշակերտներուն և զինքը մտիկ ընելու եկող պարագաներէն խոսեցաւ Կաթառնայում լեւոնաբարձութիւն ինչեղէն ետքը, երկու անգամ ըսինքն իր ընդհանուր գիծերէն առաջինը: Եւ իր անգղ քրիստոնէսներ աշխարհում երանութեանց Լեւոն կ'անուանեն, որովհետեւ, այս քարողը «Երանելիներով կը սկսի Մատթէ. 2. 2. 6. քրիստոնէսներ. 107 տուններուն մէջ ընդարձակ կերպով և Ղուկասի քանի մը գլուխներուն 30-ի շուրջ համարներուն մէջ հատուածաբար ու ամփոփուած կերպով կարելի է գտնել այդ քարողը:

Լեւոն Քարողը իր ամբողջութեան մէջ աւետարանական բարձր ու գերազույն բարոյականին վստահ սկզբունքներուն հիմնադրմէն խոսեցումն է, զոր միտում կը վերլուծէ իր ընտարած առաքելութեան խումբին և զինքը լսելու «Բարի խաղ», ինչպիսիք, Երեսուցեղէն և ճշմարտանէ ու Յորդանանու անդիլ կողմէն և եկողներուն: Թէ և այս քարողը քանի մը կերպ կրնայ բաժնուիլ,

բայց զթէ Հայ Եկեղեցւոյ ընթերցուածնեւրու ընդգուծած Բաժանումը Ա՛յժէ Զձիւքքի իմաստին բաժանումը նկատի առնելով ոչ հետեւեալ կերպով կը բաժնէ զայն Համապատումի հեղինակը:

Ա. Մաս. Աշակերտաց կոչման ներքինին ու արտաքինին յարաբերութիւնները, (Մատթ. Ե. 3-10): Բ-Հին Օրէնքին պատուիրանքներուն նոր Օրէնքին մէջ ստացած նշանակութիւնը (Մատթ. Ե. 17-43): Գ. Երեք մեծ բարեպաշտական գործերը կապտարելու կերպը, (Մատթ. Զ. 1-18): Դ. Անհատական կեանք կառարկութեան պայմանները (Մատթ. Զ. 19-34): Ե. Ընկերակական կեանքի մէջ նկատուելիք սկզբունքաւոր (Մատթ. Է. 1-23): Եւ Սոսքին վերջաւրանը (Մատթ. Է. 24-27):

Լիբան Քարոզիչն այս ընդհանուր բաժանումին հրորդք մասին մէջ յիշատեցիրք բարեպաշտական գործերը հետեւեալներն են. — (1) Ողորմութեան մասին (Մատթ. Զ. 1-4): (2) Ողբօքի մասին, (Մատթ. Զ. 5-15): (3) Պաշտօն մասին, (Մատթ. Զ. 16-18):

Բարեպաշտական այս երեք արարքներուն մէջ ալ, զորոնք կատարելու կիժն պերուն փայլ կը ծանոթանայ Յիսուայ «հոգիի տեղ զբնի» տիրապետելուն դէմ կը խօսի» Այսինքն ցուցածով և կեղծ կրօնքը կը դատապարտէ՝ անոր վնասներն ու իրական ստորութիւնները մատնանշելով: Իրովհեմ տեւայս երեք բարեպաշտական արարքներուն մէջ ալ պահանջուածը անկեղծութիւն, պարզութիւն և խոնարհութիւն է: Վինչդեւ ցուցածով կրօնքի պահանջուններուն կատարուելով թատրոնական բան մը ունի: Իր մէջ, մարդոց աչքերուն առջև կատարուելով՝ հրացումի եւ քանչացումի պատիւներ խելոս սին տնչէն ու խաբարատիր մարմանցէն մզուած: Ժո Ռոյզհետեւ կեղծիքն է փնտառու ջիղը ցուցածուով թման, ան՝ ճշմարտութեամբ Աստուծոյ ձառաքելու նշանակեալը շունի իրքեւ իրենց փրակ աղարկան: Աստուածային կամքին ա ժաւերաւ ցումին կարեւորութիւնը չտրուիր անոր մէջ: Այսորինակ անվայել ու ցուցադրատական գործեր՝ ստորին շարժառիթներու և գոհացուցելու միջոցով (Աստուծոյ մէջ կատարուած), անգործիւնը թուլներուն կը համապատասխանեն: Աստուծոյ էր կեղծ ողորմածաւ

սիրութիւնը, որ Քրիստոսի օրերու Հրեանեւրուն մէջ շատ կը գործածուէր. որովհետեւ աղարկութիւնը աղորմածասիրութիւն միայն կը նշանակէր ծիսասէր ու երկուծապաշտ Հրեաներու քով, ինչ որ, դժբախտաբար հիմա ալ նորոթէ ինկած և մոռցուած, կերպ մը է: Մէկը կ'ողորմի իր ընկերոջ, բայց անոր մէջ Աստուծոյ փառք փնտելու տեղ իր անձնական շահն ու փառաբանութիւնը կը փնտռէ: Եւ ճիշդ այդ պատճառով է՝ որ շատ անգամ հրապարակային հանգանակութեան մը բաժանորդագրութիւնը աւելի արդիւնատր կ'ըլլայ՝ քան գնդտիր հանգանակութեան մը մասնակցութեան հրաւերը: Եւ ստոր պատճառը մեր ցուցասիրական տկարութիւնն է:

Այսպէս էր նաեւ ցուցամոլիկ և կեղծ աղօթքը: Արեւելքի մէջ, հին աստեղներ, փողոցներու և հրապարակներու մէջ աղօթիւն ընթացիկ սովորութիւն մը էր մասնաւորապէս. բայց այն կարեւորութիւնը որ հրապարակային աղօթքներու և հոգեւոր պաշտամունքներու՝ կը տրուէր և առանձնական աղօթքէն ու հոգեւոր խորհրդածութիւնները կը զլացուէր՝ նոյն տիտէ իրու Մատ քրիստոնեաներ, որոնք եկեղեցիին հրապարակային պաշտամունքին մէջ ճշմարիտ ու ճիւղմուտնդ աղօթանքի հոգիւ պիտի առնէին, իրենց անձնական հոգեւոր պարտականութիւններուն մէջ, սին խորհուրդներու և խաղաղիկ հրապարակներու գունդար, թիթեղիկներ կը հետապնդէին աղապարի զիւրախար սպիտութեամբ մը:

Զիշտ այսպիսիքներուն հետեւողութիւն մըն էր նաեւ փեղծ անձնատրութիւնը, որ այնչաւսները և մինչեւ հիմա ալ ինքզինքը կը ցուցնողիկ պահնողութեան ցուցասիրական հակամեծով, թէեւ անկէ զայն անհամար առիթներ կարիւր էր գտնել այս կիժն կեղծ անձնատրութիւն մը ուղարկու զարմնիլով համար: Եթէ մէկը իր պահնողութիւնը կախ դէմքով ու ձախիկ ձեւերով ցուցադրելու սնամասութեան ետեւէն է, աշխարհին պարզապէս աղերասանութիւն կ'ըլլէ, անձնուրացի դեր կատարելով հանրութեան առջև: Այդպիսի գործ մը անձնութեան թացութիւնը աւելի անձնացուցութիւն մըն է:

Եւ ինչո՞ւ համար այս հոգեւորապէս չինչ ու օգտակար գործերու կեղծ կեր-

պիւրը այնչափ ալ ֆնատակար համարուած են և ևս ետտարանին մէջ. — Որովհետեւ (ա) ևս չուզուած են: և ևս պիտի գործեմ վարձքը զիտողներու հիացումն ու գովասանքն է. «Այն իսկ են վարձք նոցա», կ'ըսէ Յիսուս: Որովհետեւ, կրօնքը ևս տուածոյ հետ հաղորդակցութիւն ընել կը նշանակէ, մինչդեռ կրօնական պարտականութիւններէն համարուող այս բարեպաշտական գործերուն այսօրինակ կատարումին մէջ ևս տուած ու ևս որ փառքը չէ որ նկատողութեան կ'առնուին: Հիտեալաբար, ևս տուածոյ հետ հաղորդակցութեան մեր հոգիին վրայ ունենալիք շինել ու վերացնող, կերելն ու սրբալիկեղ ազգեցութիւնը երեսան չի գար այսկերպ աղօթքով: Աղօթքը, որ զևսուած հանձնէն ըսել է, այս կերպով՝ մարդոց հանձնքին ծառայել և ետսիրութեան յազուրդ տալ միայն կը նշանակէ: Եւ արդէն այդպիսի օգտակար գործեր՝ եթէ իրենց նպատակին չեն ծառայել, թէ՛ անօգուտ են, և թէ ֆնատակար: (բ) Գրապէս չար գործեր են. որովհետեւ կեղծաւորին կերպիւր ևս տուածոյ առջև դատապարտելի են: Սուտ են, որովհետեւ կը խաբեն. հիացում և գովասանք խիլ կ'ուզեն ոգործածասիրութեան, աղօթականութեան և անձնուրացութեան մը համար որ իրապէս չկան: Սուտ են, որովհետեւ ետսիրական են. աղօթքը առ ևս տուած անձնաւորութեամբ մըն է, մինչդեռ այս կերպը ինքզինքը իր անձին նուիրել է: Սուտ են, որովհետեւ աշխարհային են: Մարդերու, երկրաւորներու հիացումն ու վաւերացումը կը փնտռուին ևս տուածայինին փոխարէն: Սուտ են, որովհետեւ ևս տուածոյ դէմ նախատրեմ են: և ևս տուածոյ հետ հաղորդակցելու և ևս որ հանդէպ ունեցած մեր պարտականութիւնները կատարելու մէջ նուիրական տառնանալներու մը որ կ'ուսնի փառքին ու փառաւորութեան գոհելու չափ անաստուածական ու կապաշտական գործ մը կարելի չէ երեւակայել: Մինչդեռ կեղծաւորը իր ցուցամով կերպերով զևսուած խաբել փորձած կ'ըլլայ, ինչ որ զևսուած նախատեմ կը նշանակէ. և ամենապէտ ու ճերմկամուտները քննող ու ևս տուած մը խաբելու յանդէպ, ևս որ սուրբ անուան նախատեմ ու մեր մարդկութեան համար մեծագոյն և աներեւակայելի յիմարութիւն մը պիտի ըլլար:

ՓՐ. ՈՐԿ. 2. ԳԱՆՈՒՍՏԵԱՆ

(Տարեւանակի՝ 2)

Ի ՊԵՏՍ ՔԱՐՈԶԱՅ

ՔԱՐՈԶԻՍՈՍՈՒԹԵԱՆ

ԱՐՈՒԵՍՏԻ ՄԱՍԻՆ

Երբ կ'ընդլայնէք այսպէս ներքին, չէք կրնար ուշադրութիւն չընել ընդլայնումին և ապացոյցին հասարակաց սա օրէնքին. «Կատարել ի սեփականից և յամբիջակացնոց». «Ի սեփականից, այսինքն՝ ամէն ընդլայնում պիտի կատարուի այն տարրերուն միջոցաւ, որոնք միայն և միայն նիւթին կը պատկանին: «Յամբիջակացնոց», որովհետեւ նիւթին սեփական այդ տարրերը պէտք է անոր պատկանին անմիջնորդաբար: Յայտնի է թէ երկուստաւոր ճարտարները Յայտնի են րոնաբարելու այս կանոնը, առաքինութեան կամ մոլորութեան յոյժ մասնաւոր պարագայ մը ընդլայնած ատեններն, որ օրինակ, սկզբնական մեղքի և փրկութեան պատճառով մը ընելով, Ամէն ինչ դէպի հոն կ'ելլէ անտարակոյժ՝ բայց միջնորդներով. և եթէ միշտ անպատեհ ըլլայ իսկ ակնարկել տալ, և հեռուէն ուղղուել՝ իրեն իրերուն վերջնական արմատին, և սակայն ան չէ որ պէտք է գրաւէ ընդլայնումը, այլ ձեռնառնասիրած բանին ինքնաշարժութեամբ իր փոխարինելու և ինքնաշարժութեամբ յատկանշները, hie et nunc, այժմ և աստ:

Ուրիշ նուազ էական՝ բայց կարեւոր օրէնք մը, Գաղաթիւրը չիդտել իր ընդլայնումներուն մէջ, ու ատոր համար ուշադիր եղէք սա երկու յարեւելական պայմաններուն. ընդլայնումներու իր խաբիսի դնել պարզ և յստակ գաղափարներ. անոնց վրայ չաւելցնել շատ թնտես ընդլայնումներ: Եթէ գաղափարը յստակ՝ դիւրահասկանալի և դիւրիմաց է, կրնայ ընդլայնուել ներքին հարստանալ, առանց կնճռատելու: արեւը չի կորսուել՝ իրեն ընկերացող ամպերուն մէջ: Բայց եթէ ամպերը շատնան և թանձրանան, եթէ մանաւանդ աստղը արեւ մը չէ, փառք կայ խաւարումի:

Վարպետները, բոլոր արուեստներուն մէջ, մեծապէս հոգածութիւն կ'ընեն այս փառքին դէմ: Նկարիչներուն նայելով,

պատկերի մը կամ գէմքի մը հիմնական դի-
ծերը՝ պէտք է շատ պարզ ըլլան, և անոնց
յարաժամանակը հարուստ և ժուժկալ միանա-
գամայն: Պիտիվէնի երաժշտութեան մէջ,
մելոտին և ներդաշնակութիւնը կը հանգ-
չին տարերային յարաբերութեան վրայ: Եր-
կաստիճան ձայնաշարը և զաննակը (accord)
անոր գլխաւոր գոյացութիւնը կը կազմեն,
և ինքն է որ կը բացատրէ Շիրիզլէրի թէ
երաժշտական խօսքը կը կայանայ գլխաւոր
եղանակին մշտաւ գրկութիւն և զայն վե-
րագտնելու համար կատարուած վաղքին
մէջ: Այսպէս է որ ստեղծագործ հանճարը
ամէն բանի մէջ կը պարզուի առուելազոյն
պատմութեամբ, ապահովութեամբ և լայ-
նութեամբ:

Ընդլայնումը նպատակ ունի զգուշա-
նալ լեզուի ցաւաքութիւնէն, նիհարութե-
նէն, ամուլութիւնէն: Եթէ չափազանցուի՝
կրնայ պատճառ տալ թոյլ յորդուիւնան,
փքանքի և դատարկութեան, նոյն իսկ ա-
ռատութեան մէջ: Լոկ տրամասաց և խօս-
քի քիչ վարժ մարդիկ առաջին վտանգին
հնթակայ են: անոնք չեն գիտոր գաղա-
փար մը արգասաւորել, զայն կենդանի և
կենսագործիչ դարձնել: Իսկ ընդհակառակն
չաղփաղփնիրը և թնճուկ միտքերը յորդա-
ղել կ'ըլլան: Թո՛ղ բաժակը առի ըլլայ,
բայց չյորդի:

Ընդլայնումին մէկ ուրիշ յատկութիւ-
նը, որ օրէնք մը չէ, բայց որ, ստեղծա-
բանական ոճին մէջ մանաւանդ, բարձր ար-
ժէք մը ունի, յանկարծակաւուութեամբ մը՝
իրբն ոստումներով՝ ընդլայնումին մէկ տար-
բէն մէկ ուրիշին անցնելու արուեստն է:
Կարեւոր անցնելով միջնորդական, զաղա-
կարհիտու մէջէն՝ առանց միտքը ստիպե-
լու տաղտկալի քայլառութիւններու: Պէտք
չէ ամէն բան ըսել: Կաներկ և խուսելի
բաներ կան, զոր միտքը ինք կը լրացնէ:
Ժայռէ ժայռ ցաթկող ալիքինսք մը աւելի
վաղեւել է և աւելի ճամբայ կ'ընէ քան
բոլոր զառիվերերէն ժանտաքայլ ընթա-
ցող հետեւակը:

Փափուկ գործ է առ. պէտք է լաւ հաշ-
ուել իր խոյանքը: Էական է որ ունկնդիրին
միտքը չկորսուի: Բայց հրը իրեն կը թո-
ղուք գիւրին անցքերուն հոգը, ու գաղա-
փարը իրեն կը ցուցնէք, կարծես յանկար-
ծական երեւուածներով՝ իր զանապա՛ն կա-
յաններուն մէջ, խթանած կ'ըլլանք իր ըն-

կալուչ գործունէութիւնը, ու առիկա մե-
ծապէս գեղեցիկ է: Մարդարէնները, մաս-
նաւորապէս Յսայի, վսեմ օրինակներ են
այս տեսակետով:

Վերջապէս, ընդլայնումի յատկութիւն
մը կոյ, զոր բարոյական և առաքելական
յատկութիւն մը պիտի կոչեմ, յարակցա-
բար անոր զոր՝ Բազալի բառովը՝ սիրոյ
կարգ կը կոչենք: Ընդլայնումը պէտք է
ձգտուեալուոր ըլլայ: Եայնքե՛ն թէ՛ իր ամ-
բողջութեանը և թէ՛ մանրամասնութեանցը
մէջ՝ յղացուի ի յարաբերութեան այն նպա-
տակին, զոր առաջադրած ենք իրբն վերջ-
նագոյն նպատակ, և որ է՝ ունկնդիրներուն
փրկութիւնը:

Ձեւ խօսքի հաւին իսկական նպատա-
կին վրայ: Են կը կանոնաւորէ ամէն ինչ,
ըստած է. ու սեռին մէկ օրէնքն է ան:
Ինչ որ անոր վրայ կ'աւելցնեմ՝ վերաբե-
րմամբ վեհապոյն նպատակին, սեռին մէկ
օրէնքը չէ, այլ գիւրին մէկ օրէնքն է,
Աստուծոյ մարդուն մէկ օրէնքը, որուն բուն
նպատակը ճառ մը յօրինելը չէ, այլ փրկել:
Եթէ կ'ուզենք փրկել, կ'օգտուինք բո-
լոր առիթներէն, կ'օգտագործենք բոլոր
չարժոյթները: Գաղափար մը մէջտեղ դր-
ուած ստեղծ, փոխանակ զայն մի միայն
ինքն իր մէջ նկատելու, ինչ որ պիտի բա-
ւական ըլլար իրբն ընտիր ընդլայնում մը
կատարելու համար, առաքելական մարդը
կը խարնի թէ աչք գաղափարը կ'աւծ է իր
մարդոցը փրկութեան համար, հոգեւորա-
պէս քնացողներու զարթութիւն, մեղաւոր-
ներու փրկութեան և արդարներու յառաջ-
գիւղութեան համար: անիկա ըստ այնմ
կ'ընդլայնէ վայն, իր ընդլայնումին մէջ
մտքնիլով, առանց նոյն իսկ հաշուելու զայն:
սիրոյ յանախանքովը միայն, գործնական
եղբայրացութեանց խաթներ: Թելագրու-
թիւններ, խթանումներ, ակնարկութիւններ,
բոյժ՝ անտող ամէն կերպ հոգեւմեք, որոնք
չեն թողուր որ մոռցուի ճառին իսկական
նպատակը, որ է անկէ նպատուող կեանքի
փոփոխումը, և առանց որուն, ո՛րքան ալ
լաւ կառուցուած ըլլայ, անօգուտ կը մնայ:
Աստեղ բան մը կ'ընէինք վերեւ: Բայց
այն ստեղն ընդլայնումին տարբերութիւն վրայ
էր խնդիրը: Հիմակ խնդիրը անոր ձեւին
վրայ է, կամ գտնէ անոր յեռնուածքին, որ
ձեւին բոլորովին մօտ բան մըն է: Դեռ

վայելչաբանությունը, անը չէ ասելիս, բայց անոր շատ կը մտնենայ, և անոր մէջ ալ արդէն պիտի գտնուին: Վասնզի, շարունակ է որ, և ոչ թէ երբակակցութեան պահուն միայն, քրիստոնեայ ատենարանը պէտք է մտածէ իր ֆական գործին մասին: Վերջու-
ւորութիւնը՝ շատ ուշ կ'ըլլայ: պիտի կոր-
սընցուցած ըլլա՞ք այն ատեն հոյ մը ա-
րիթմեր, որոնք ալ չեն վերածնիր: Պէտք է որ կրակը փռւ մնայ ամբողջ եփքին տե-
ղոցին: Պէտք է որ՝ երբակակցութիւնները
կռահուին և արբուրին արդէն այն պահուն՝
երբ ինքզինքնին կ'արարացնեն. նոյն իսկ
երեսուն եկած ատենէն:

Երբ զազափար մը երջանիկ հեռագրա-
կերներ կը բռնայ, դէպի խորհուրդի և քը-
րիստոնէական փորձառութեան մեծ առաք-
կաններն մին: Կոն ուղղեցէք նայաւած ք-
ները: Թո՛ղ ունկնդիրը միշտ աչքին տակ
բանեայ մեր քրիստոնէական մեծ առաք-
կանները, և իր պարտազանութիւնները, և
իր թերութիւնները, և իր վտանգները, իր
բարոյական հիւանդութիւնները, Գանդերձ
իրենց դարձմունքով:

Ի՞նչը հաւատողներ չենք, մենք բժիշկ-
ներ ենք: Ի՞նչ զուգորդէ, իր մտաւայութիւն-
ներէն գոհ ըլլալու՝ համար, բժիշկէն կը պա-
հանջենք որ, աւելի քրօնական տատանք
ունենայ, քան իր գիտութեան: Թո՛ղ հառե
կենաց, նոյն իսկ ճշտուած պարագայի մը
վրայ, երբ հիւանդին նպատեամբ տեսակ մը
անտարբերութիւն ունի, ընտանիքը մտիկ
չընէր իրին, այլ տոքերը գտնին կը զարնէ:
Ինչո՞րք՝ յովանալու համ շեղումներու
մէջ նետուելու վրայ չէ բնաւ. խօսքս
մտածաւոր ուղղութեան մը մասին է՝ որ
ինքնիրենը պիտի գտնէ իր ձեռքը: Շատ
ազգոն է ասիկա: Ունկնդիրները այդպէս
քիչ քիչ կը տաքանան Վերջուորութեանը,
այլեւս սերիշ բան չի մտք ընել, եթէ ոչ
ուսմանից և վճարական դործնել ձեռք բեր-
ուած յոգեւոր: Բայց ինքզինքը այդ վայր-
կեանին համար վերապահելը՝ իր անկարո-
ղութիւնը պատրաստել է:

Քի մի բանս լու ընդլայնումը այն է որ
ազգէ կը տեսնուի, որ ազգէ կը տրամախոհ
տեսնուածին վրայ՝ ճշմարիտ սկզբունք-
ներու, իրենց իսկական և անմիջական
սկզբունքներուն ներգործութեանը տակ, և
որ՝ ասով՝ կը տաքանէ՝ հոգին և զայն կը

քաշէ կը տանի դէպի ինչ որ կը ցանկայ
տեղը համար. այսինքն դէպի իր բարին և
փրկութիւնը:

III. ՀԱՍԱՐԱԿ ՏԵՂԻՔՆԵՐԸ

Ստեղծարարական ընդլայնումին ու նաև
վայելչաբանութեան միջոցներէն միշտ ինչ-
պէս աւելի առաջ ևս յօրինումին — վասն
զի, քի արդէն, մեր զոնազան նկատողու-
թիւններուն միջև ջրարդիւ փակոց չկայ —
է այն՝ որ կը կոչուի Հասարակ անգիք:
այսինքն ընդհանուր ծանօթողները, իր-
րուն գլխաւոր կերպարանները, զոր կարելի
է մէջ բերել և զոր կարելի է գործածել
ատենարանին հանդիպած այնքան զանա-
կան պարագաներուն մէջ:

Այս վերագրական շրջանակները՝ հառը
մեքենայութիւն հրաւիրելու համար չէ որ
միտք կը բերուին. արտառոց բան մը պիտի
ըլլա՞ր՝ իրեւ սեւեռու կէտերու՝ յարելը
անոնց: Յուշարուեստական միջոց մըն են
լոկ անոնք, և ոչ աւելի: Կարելի է գտնուի
գործածել այնպէս, ինչպէս անուր մը զբա-
նելու համար կը գործածուի արտաբնական
ցանկը: Ամէն պարագայի մէջ, գտնուի եր-
բեմի երբեմն աչքի առջև ունենալը օգտա-
կար վերլուծում մըն է, միտքին համար գիւ-
տի խթան մը. ինչպէս կ'ընէինք ընդհանուր
առմամբ հետաքրքարական արուեստին համար:

Կան բոլորովին ընդհանուր հասարակ
տեղիքներ, և աւելի մասնաւորներ: Ընդ-
հանրապէս, ամէն բանի մէջ կարելի է նը-
կատել սեռն ու սեռայլը, պատմութեան
արդիւնները, և տեսական ու պատահական
մասերը և ստորոգելները, յարաբերութիւն-
ները և նմանութիւնները, հակադրութիւն-
ները և ներհակները:

Մասնաւորապէս, բայց՝ այս յիշուած-
ներէն՝ որոնք ուշադրութիւն կ'ըլլուի միշտ
պէտք պիտի ըլլայ մտադրութիւն գործնել
պարագաներու ալ. ու ասիկա կարեւոր է
շատ: Ըստ Լոնտէնի, ընդլայնումի մը մէջ
մտցուելիք պարագաներու ընտրութիւնը,
անոնց խմբումը և շահագործումը՝ բաղձա-
ցուած նպատակի մը համար, պէնթաթո-
սութեան մեծ գաղտնիքներէն մին է: Պայ-
մանը՝ ասի է որ անոնք քաղաքին իրակա-
նէն, կեանքէն, նիւթին ընդերքէն, և չըլ-
լաք բնաւ այն տարածում պարագաներէն,
որոնք քոց կը գիտարան և որոնք կարելի
է Կոն ընել ամէն նպատակի համար:

Նկատելի զիսաւոր պարագաներն են անձի, իրողութեան, անդի, մասմանի, շարժառիթի, կերպի, միշոյի պարագաները: Իսկ այս երբորէն իւրաքանչիւրը, մանաւանդ անձը, քնակաւորէն առիթ կուտայ ստորաբաժանուի: Պիտի վեր առնուի գործիւնքի անունը, ծնունդը, ազգականութիւնը, ժաւակականութիւնը, գոտարակութիւնը, հարստութիւնը, գրութիւնը, սովորութիւնները, օգտակար, հակառակները, սեւերը: Ներքոյականի մը կամ ամբաստանութեան մը աստիճանի է թէ որքան կարեւոր են ասոնք: Ու ամէն պարագայի մէջ կարելի է աւելցնել օրինակներուն և վկայութիւններուն նկատաւորութիւնը:

Ենթադրենք թէ կ'ուզուի քարոզչներու շարք մը բնիկ ազգութիւնի վրայ: Շուտ մը պիտի ժողովես ամբողջ նիւթքի՝ յիշելով թէ ազգութիւնը կը պատկանի կրօնական առաքանութեան (սեռ), թէ անիկա նպոյնի առկաութեամբ վերաբերուի մըն է (սեռական), թէ անիկա՝ գերբնականօրէն՝ մէկ արդիւնքն է շնորհաց, և՛ մարդկայնօրէն՝ մեր փափաքներուն, մեր պէտքերուն, մեր վատնչեւորուն, մեր մշտական ցաւներուն և աստուածային խոտուածներուն մասին մեր ունեցած վատնչութեան (պատճառ), թէ անիկ՝ յառաջ կուգայ շնորհաց և փառքի աւանդ մը, մեր յանցանքներուն շնորհմը, մեր իշխանութեան իրաւաբանութիւնը՝ համաձայն նախախնայութեան (արդիւնք), թէ անիկա մտաւոր է կամ բանաստեղծ, առանձնական կամ հոգեպարարային, ազատ կամ ծրարական (մտաբան), թէ անոր քնակաւոր ստորոգելներն են հաւատքի ոգին, վատնչութիւնը, միտքին ուշադրութիւնը, սիրտին ջանադրութիւնը (սեռական ստորոգելներ), թէ անիկա կրնայ մէկին կամ միւսին քով, իրեն համար օգտագործել մասնաւոր միջոցներ և զգեցողականութեան ձեւեր (պատկանակեց ստորոգելներ), թէ անիկա ազգական է սուրբ կենքին, երկնային բաներու փափաքին, անցաւոր բաներու արհամարհանքին, աստուածային սիրոյ և ընկերին սիրոյ հետ: Թէ սիրոյ կարգի ունի բարեպաշտական ընթերցումին, խոկումին և ազգութեան քնակաւոր հետ, որոնք նոյն իսկ անոր ձեւն են (յարաբերութիւն), թէ անիկա հակառակ է մատուցող և մատուցող բաներուն մտապտման, գաղջութեան և անտարբերութեան (նակազդութիւն): Ասիկա՝ յընդհանուրն:

Իսկ եթէ խնդիրը մասնաւոր վիճակի մը, կամ որոշ անձի մը — կրօնաւորի մը կամ անցեալի սուրբ անձի մը վերաբերած ազգութեան

մասին է, պէտք պիտի ըլլայ ի նկատի ունենալ անձին մասնաւորութիւնները և ազգութիւնը՝ ասոր վերաբերելով ձեռքը. այս ամբողջը Ու. Կիրքէն, ծիարանէն, սուրբերու առանձնեան և այլն քաղուած օրինակներով և պատկանեցումով ուսուցած:

Կարելի է դիտել տալ նաեւ թէ պերճախոտութեան քնակաւոր նմանութիւնն է մի կը գտնուի ներդաշնակ կցորդումին մէջ մասնաւորին ընդհանրականին, զորս իրարու առջև կը բերեն՝ զուգընթացաբար երթալու համար նպատակին: Այս կէտը կը գործածէ Պոսիէ՝ իր Իմպրեսիոնիզմներուն մէջ, որոնք իր են այնքան մեծ մտածումներով ու նոյն աստիճանի վերացականութեան անձնական ձեւերով և կրնանք քննարկել և նոյնքանապէս ճշգրտաւեցնելով: Այս կերպով կարելի է ներկայացնել գաղափար մը, ուշադրաւ կէտ մը, խումբ մը, թուական մը, մերթմանաւոր և մերթմանաւոր վիճակով, որոնք գիրաւոր կը բանեն և կ'ընդլայնեն ներկայի՝ զայն ճշգրտելով հանգիստ:

Այնքան է թէ հասարակ անգիշտութեան օգտագործումը, յորինուածական ըլլալ թէ քննողական, կենսական է իր նիւթին կատարելով ծանօթութիւնը, առանց որուն՝ շրջանակները պարագայ կը մնան կամ ալլանք՝ զգեցողականութիւնը լեցուն: Սա քաղաքացիականութեան ալ աւելցնենք որ, քրիստոնէական խոսքը, զուգահեռ իր միշտ բարիքի տանելուն և չարէն զորս քաշելու նկարագիրը ունենալուն համար, օգտակար է որ աշխարհը ունենայ երկուքին ալ հասարակ անգիշտութիւնը:

Բարին՝ ըստ ինքեան՝ ցանկալի, օգտակար կամ ամբարժելի է: Նախ, կամ պարզապէս փափաքելի է, կամ գովելի, կամ փառաւոր, երկրորդ, կամ իսկապէս օգտակար է, կամ հաւելաւոր կամ տնտեսական, երրորդ, հանգիստ, հանգիստ, զգուշ, հեռ:

Ընդհանրապէս, չարը պարզապէս գեթ պիտի ըլլայ, կամ սոքայի, կամ զաւոր, պիտի ըլլայ վատասակար, վատաւոր, ունայի, օղակալու. զայն պիտի յայտարարէին՝ թաւոր, ցաւառիթ, ընկճող, զմեռող, զգուշ, և ուրիշական անհակառակ, պիտի գտարարէնք տակաւին տակաւին կամ անցաւոր, ապառնով կամ ցնդակամ բարեքներ և չարքներ:

Այս ամէնը անուշաւ կայ բոլոր միտքներուն մէջ. խորհրդաւոր բաներ չեն, բայց միշտ իրենց վրայ չի խորհուրդ. ու երբեք երբեք անոնց վերաբերուած օգտակար է:

ՍԵՐԹԻԼԼԵՏ

ԹԱՂԻ. Թ. Ե. Գ.

ԲԱՆԱՍՏԵՂՄԱԿԱՆ

ՀԻՆԱԻՈՒՐՑ ՏԵՍԻԼ

Այս անսառազարդ լեռան գագաթին
Կանգնած է ահա հինաւորց մի վանք,
Կարծես բեկոր է մի հին հէքեաթի,
Հանգած պապերիս հաւասն է նա թանկ:

Գառ են զոն արել խաղաղ օրերին
Այգու կանաչում վեհաշուք վանքի,
Ոսկէ խունկ ծխել բուրդ, բերկրալի,
Խնկահոտ խառնել ծաղկանց բուրմունքին:

Քարերից նրանք ֆաշել են պարիսպ,
Պարսպել վանքը պատերով մի ժայռ,
Վանքն է խոյացել ֆան քերզ վիթխարի,
Դարձել հալածուած մարդոց փրկավայր:

Ինչպես այրուծի հովիտում ռազմի,
Մինչեւ հիմա էլ պարիսպներն ամուր,
Կարծես ուզում են յորձանքով նոդմի
Չորերը սուրալ, նզովել թեմամուն:

Քւում է ձորի ֆառերը խառնակ
Դիակոյսերն են մեր ախոյեանի,
Յաւիտեան քափուած վանքի ոսփի ճակ,
Մեծուած հողմերով մեր հին ցասումի:

Որպէս պապերիս հոգին անաբաս
Այաւնիներն են հիմա բուն հիւսուս
Այս անառ վանքում, որ կեցած հպարտ
Մեծնչեմութեան ղողանջն է լսում:

«ԻՄ ԳԱՐՈՒՆԸ»

ԱՇՈՏ ԳՐԱՇԻ

Զ Ծ Ն Ե Զ Ծ Գ

ՏԱՂ ՄԵԾԻ ՆԵՐՍԻՍԻ

Վենեսիկի հրատարակութեան մեջ, № 463, կը գտնուի օտի մը «Ներսիսի Հայրապետի» վերնագրով եւ «Նոր եւ առաջին լոյս» սկզբնաւորութեամբ, որուն տպագրիչը գրեւոր կը կազմեն «Ներսեսի Նիսիսի» բառերը: Մեր Թ. 231 ձեռագիրը «Տաղ Մեծի Ներսիսի», ի Ներսեսի «Խորագրին օտի սոյն օտիին առաջին չորս օտիները միայն օտի վերջ, լուսանցի վրայ կը նշանակէ Թ եւ կ'աւելցնէ հետեւեալ հասցումը, որուն օտիան կիզբի գրեւոր կը կապեն, «Դովեոս Մեծին Հոմանկանն Նմին» բառերը:

Դովեմբ այսաւր զհայրն բարո,
 յիշատակաւ հաւրս մերո:
 Արգելի տուք փառս որդիք լուստ
 ի յանդրանկաց տաւնիս մերո:
 Վտակի բրդիմանն երգեմք երգ նոր,
 ընդ տաճարիս իւր հոգեւոր:
 Երանութեանց արժանաւոր,
 ի յարգանդէ ընտրեալ մարութ:
 Սուրբ եւ սիրող գոլ սրբութեան,
 ի հրեշտակաց յայտնեալ տեսեամք:
 Տան Աստուծոյ տնտես բարի,
 բանաւորաց հովիւ արի:
 Մեծին նման քաղցր եւ զրթած,
 զլուարթաւոր եւ ողորմած:
 Եւ ճգնութեան հարց վարուց սիրող,
 եւ զերգանց լուսոյն տեսող:
 Մագեալ զգործոց իւր լոյս յաշխարհ,
 որպէս ըզմրագ ի յաշտանակ:
 Ի փառս Հաւրն երկնաւորի,
 ըստ տէրունեանն հրամանի:
 Նաւարկելով անխռովական,
 ընդ ծով կենացս անհրկական:
 Հասնալ յանքոյթ նաւահանգիստ,
 ճրգնողական վարութ եւ խիստ:
 Որով հոգւոյն արժանացեալ,
 ալաւնակերպ տեսեամք յայտնեալ:
 Մեծաց հրաշից շնորհաց հասնալ,
 եւ նըշանաց գործաւդ եղեալ:
 Անհրկ զկզին աղբերացեալ,
 յորդ արտասուաւ սրբոյն բղխեալ:
 Նորին մաղթանք ուռկանք եղեալ,
 ի ջուրց խորոց ձրկունս հանեալ:
 Վանէր զերկրորդն այն Ամաղէկ,
 ըստ Մովսէսի գոլով հանգէտ:
 Անդ ի լերինն նըպատական,

մաքուր ձեռացըն տարածմամբ :

Նոյն ըզբաժակ մահու արքիալ ,

ի դաւողէն դաւաճանեալ :

Նըման լուսո փայլման սլացեալ ,

ի եւ իրկնայնոց համադգսեալ : } }

Նա այժմ ընդ մեզ բարեխաւսէ ,

ըզթողութիւն մեղաց հայցէ :

Մըտեալ ներքո վարագուրին ,

յետ առաջնո ի յերկրորդին :

Ի սրբութիւն սրբոցն յառեալ ,

յորում Յիսուս յաջմէ բազմեալ :

Նըմին երգէ ընդ սրբէից ,

զերեքսրբանն յաւիտենից :

ՏԱՂ. ՍՈՒՐԲ. ԽԱԶԻ

Նոր դրախտին եկեղեցւո , ծառ կենաց տընկեալ ի մէջ ,
ոչ⁽¹⁾ քրովբէիք պահեալ , այլ գիւրահուպ ի մէնջ :

Երկակի ներհակաց տիպ , մահաբերին տընկոյ ձեւովդ ,

եւ կենարարաւն ի քեզ⁽²⁾ , ծառոյն կենաց նըման :

Բոպէից բանաւորաց , բանալի եղեր դրախտին մտից⁽³⁾ ,

վերըստին ի նոյն , անփոփոխելի կայիւք :

Սեռն անապակ սիրոյ էին , ծածկելոյն առ Հաւր յայտնիլ ,

զորդին խը տալ վասն իմ , ի մահ մարմնով ի քեզ :

Իմանայի տապան Նոյեան , զաւժանդակեալս ի քեզ պահեա ,

ի հեղձական⁽⁴⁾ մեղաց ծովէ , եւ ի հրեղէն գետոցն :

Սաքեկա ծառոյն նըման , ոչ խոյ չորջակէզ կախեալ ,

այլ գառն Աստուծոյ զննեալ , մեզ հաշտութեան նուէր :

Ի Գողգոթայ կանգնեալ սանուխք , տեսեալմր Յակովբա ցուցեալ ,

հրեշտակաց իջման յերկիր , եւ մարդկան ելից յերկինս⁽⁵⁾ :

Էրեւեալ մովսէսեան բցուպ , բզծով մեղաց հերձանելով ,

եւ իսրայելի նորո , առաջնորդես ի լոյս⁽⁶⁾ :

Հրատ. Ն. Վ. ԽՈՎԱԿԱՆ

(1) Տպ. գոր ոչ : (2) Տպ. ի բէն պրքուղ կենաց մարդկան : (3) Տպ. մօից վերստին : (4) Տպ. ի հեղձ-
մանէ : (5) Տպագիրը կը վերջանայ հաս : (6) Չեւ. Խ. 231 :

ՊԵՏՄԵԿԱՆ

ԿԻԼԻԿԵԱՆ ԱՄՐՈՑՆԵՐ

ՎԱՀԱՍՅԻ ԴՂԵԱԿ

Զ. — Վահկացի հոգևորականներ. իր հիմնարկութենէն ի վեր իբր բերգաւան և Դղեակ և Վահկա առաւած է բարձրաստիճան և խոնարհ եկեղեցականներ որոնք ծառայած են աւանի եկեղեցիներուն և չբնակացի վանքերուն մէջ. Վահկա Կիլիկիոյ Աթոռին տուած է ձաթողիկոս մըն աւ. Կոստանդին Զ. Վանկացի (1430 - 1439): «Ձրգտութիւն Նախաձեռնակ ու միջոցներով հաւքուած և հետազոտութեամբ հարտար, բերեալ ծառայող, զբաւառ վարիչ Պաշտօնագրականներու, Կոստանդին կաթողիկոս ընդ Վահկա Դղեակէն, 1430 ին կը նստէր Սոյոյ հայրապետանոցին մէջ, ու իրմով կիլիկիցիք կը տիրանային Կիլիկիոյ կաթողիկոսական Աթոռին (Աղգապատում, Բ. էջ 2066): Ինչպէս իր քանի մը նախորդները, նոյնպէս Վահկացի ինքն աւ յատկանաւ հաւկաններ է ստեղծած, թէն և զուշաւոր հեռատեսութեամբ ու Կոստանդին այս ըզգուշաւորութիւնը ցոյց տուաւ ևս գինէն ապա իրեն ուղղած հրաւերի ընթացքին, անձամբ կամ իր ներկայացուցիչներով, մասնակցելու Պորթնաթոյ ժողովին՝ որուն կաթողիկոսին կողմէ ներկայ գտնուելու համար համարայ ելան Սարգիս և Յովակիմ Հաւեպի Իպիկոսպոսներ և Մարկոս ու Թովմաս Վարդապետներ՝ որոնք 1439 Օգոստոսի 25 ին Պորթնաթոյ կը հասնին՝ Փրանչիսկեաթի կրօնական արհիւսիս ուղիք, աւարտած էր արդէն իր ուղեւորութիւնները. Վահկացի թէն և համակիր մըն էր յատկանաւաւորութեան, միշտ ժաւանակի և իր անխռնափոխի պարագայներու քերտումով, քաջ իր հայազորանունութեան սէրը, երբեք մեզած չէր իր մէջ, վախճանեցաւ 1439 ի զարուհի ու իր մահէն երկու տարի յետոյ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսական Աթոռը վերջապէս փոխադրուեցաւ իր հիմնական ու քրիստոնէական թեմը:

Ս. էջմիածին, բայց Սոյոյ Հայրապետական Աթոռն աւ. պահեց միշտ իր գոյութիւնը:

ԺԳ. Գարուն Վահկայի մէջ կը յիշուին Տէր Մարտիրոս, Տէր Անիվան, Տէր Կոստանդին արքայէր, Տէր Կարապետ, Տէր Խաչատուր Առն, քահանաներ. Մինչեւ 1915 Վահկայի գիւղական միակ եկեղեցին ունեցած է միշտ իր քահանան կամ քահանաները:

Ե. — Պատմութիւնը. ինչպէս որ տեսնուի, Թուրքիան իշխաններու կողմէ նշանակուած կիլիկեան առաջին բերգաւաններէն մէկն էր Վահկան: Մինչդեռ չըջանին մէկէ անիլի բերգներ ու ամրոցներ գարեւրէ ի վեր իսպառ տեսուեր ու տակաւ անհետացեր են: Վահկայի Դղեակը իր բնական կիւնքով անկացեր ու յարստեւոր է և իր մէջ անխափան հայ և աղապարհապաշտութիւն է ունեցեր, մինչեւ 1915 ի ընդհանուր տեղահանութիւնը: Ըստ Սարգստի պատմութիւն, Կոստանդին Ա. Թուրքերէն գրաւեց Տարսուս լեռնային չըջանի մեծագոյն մասը և Յոյներէն ալ՝ Վահկան և Լիւրդարեւ, ապա զային պատմիչներ և յիշատակութեան, կիլիկեան սեւէ բերդ ու բերդաւանէն առաջ, 1097 ին, Վահկան է որ կը յիշեն, Թուրքերի որդի՝ Կոստանդինի ժամանակ՝ «Եւսիս առաջ գրեթէ Վանկայ, և ապա աստի յառաջ Կոլովից տիրեալ», ինչպէս որ կը վերկայէ Վահկամ պատմիչն ալ:

«Հաշակաւոր Կղեկին տիրեալ,

Այնտ որ Վանկայն էր կողեցեալ,

Յորում և տուն ինքեան եղաւ,

Եւ տէրութիւն անդ հարստեալ»:

1578 ին Գ. Պոլսոյ մէջ կը գտած Անտարանի մը յիշատակագրութեանց մէջ կայ կիլիկեան հնագոյն Մաշտոցի մը մասնակի ժամանակագրութեան մը ընդօրինակումը՝ ուր կը կարդանք հետեւեալ տողերը.

«ԵՈՒԷ (= 1098) թուականէ հետ պարուն Կոստանդինի՝ որդին պարուն Լեոքիմի, գաւթարեւ Կիլիկիոյ ի Հոռմէն ու չաք մի ի Մալմեացե որ էր տաւրին բերդն Վանկայն, և. զ. (*)»:

Պատմելի Անիցիի տեմանակագրութեան մէջ անիլի ընդարձակ պատմութեան կը գտնենք՝ ուր կը յիշատակուին ոչ Կոստանդին Ա. իշխան տիրեց Վահկայի հըս-

(*) Codices Armeni Bybliothecae Vaticanae Evgenius Tisserant. Romae, էջ 351.

չսկաւոր քերդին ու հոն հաստատեց իր առաջին իշխանութիւնը և զայն ամրացընելով շատ տեղեր գրաւեց ու ընդարձակեց իր տիրութիւնը սէ թէն Կոստանդինի իշխանութիւնը Գարն տեւեց, բայց մնաց միւտ յիշատակելիէր Ոմանք ալ կը պատմեն որ Կոստանդինը պատերազմական հնարքով մը տիրեց Վանկայի։ Այդ տարին տեղւոյն մէջ կատարուած տոնի մը Կոստին առթիւ ալ խոսնակածառի մը ատեն, իշխանը իր հետնորդներէն քանի մը հոգի կը գրկէ, ըստ սմանց վաճառականի Ը ըստ ուրիշնէս րու՝ արէնագէտներու հագուստով ծպտուած, որոնք Ժողովուրդին հետ խառնուելէ յետոյ, յանկարծ իրենց հագուստներուն տակ ծածկած զէնքերը կը մերկացնեն և քերդին վրայ յարձակելով, կը յաղթին զայն զգրաւելով (*)։

Կոստանդինի մահուան առթիւ մեր պատմիչները, որոնց ցարգին և Մատթէոս Ուռնայեցի։ Հետաքրքրական և հրաշալէպ պատահար մը կը պատմեն։ Այսպէս, Կոստանդինի մահէն քիչ առաջ, Վանկայի իր զգեսակին մէջ զարմանալի նշան մը տեղի փոխեցնայ, օվաթ մահու նորայ։ Ու մինչ իշխանը գնա կենդանի էր, կայծակի նման հրակ մը կը ցլայ և սպասաւորներուն բնակած յորգարածներն վրայ իյնալով, արծաթէ սկուտեղները ուրիշ տեղ մը կը թոցունէ, աւրիչ հիւշ (այլուր՝ եօթը) ըսկուտեղներու տակ։ Աւ իմաստունները կը զուշակէին նոյն տարին Կոստանդինի մահը։ Ու իսկանը եղած գուշակութեամբ նոյն տարին կը մեռնէր ու կը թաղուէր Կոստանդինի վանքը (հմտ. Սևուպեղի երկու տպագրութիւնները, Վաղարշապատ և Երուսաղէմ)։

Կոստանդինի տարագէպ մահէն յետոյ իր որդին Թորոս Լ. Վանկա ամաւրը կը հաստատուի Բ Ուռնաց Մանատեւան իշխաններէն բազում աւար և դանձ գրաւելով, կը ճոխացնէ բերդաւանին վայելչութիւնը, երկիրը նուաճելով և բերդն ալ գրաւելով՝ ուր սպաննած էին Բագրատունեաց Գալիկի գոթաթա թագաւորը։

Թորոս Վանկան գրաւելէն քիչ յետոյ

կը գրաւէ նաև Անարպարան և ամաւրը զաշտակող մը։

Աւ մեծն Թորոս գտնալ օգնութիւն յիշատուոյ, և զիպոզ ժամու վերստին հնչի ի իշխելիս, և ձեռնադրութեամբ իշխանեղմանցն Տորոսի պրին Լայոց՝ որ մնացեալ էին անդաւոր, տիրեաց նախ Վանկայի և ամենայն Փոլսի զիւրաջ (*)։

ՓՆ. Գարու պատմագիր Nikéas Choniates (édition Bonn, էջ 29) կը պատմէ Վանկայի պաշարման ատեն (1137—8) հայագրի Կոստանդինի և Մակեդոնացի Նւստրատորի միջև մեղամարտ մը։ Յովհաննէս Կոմնենոս կայսր ուղբով վերագրաւել կրիկեան ըստացուածները, Վանկայի բերդին առջև կուգայ որ Լեւոն Լ. վախատական հայ իշխանին վերջին ապստամբարանն էր։ Բերդին պաշտպաններուն զիմարութենէն զայրանալով, կայսրը փորդնու չնճառնալ մինչև որ ամաւրը չգրաւէր, եթէ հարկ ըլլար քանի մը ձմեռ հսկանքներ և նոյն իսկ մինչև իր մահը հոն մնալ։ Լայո բերդագահներուն կը պատգամէ որ եթէ անձնատուր ըլլային, իրենց կեանքը պիտի խնայէր, իսկ հակառակ պարագային զամէնքն ալ պիտի կոտորէր։ Բայց պաշարուածները կը մերժեն անձնատուր ըլլալ, նախընտրելով սեռնիլ քան թէ յանձնել զրեթէ անտարի բերդ մը։ Այսպէս, վերաբեր կը քաջալերեն ու կը պատաստունին զիմարելու։ Ամենէն ետեղեղներէն մէկն էր Կոստանդին անունով հակահասակ ասպետ մը։ Յաճախ Ժայռի մը զոգաթը բարձրանալով, ու կայսրը և իր բանակը փնտրուէր, սպարակց կարգաւով արևմտահեղ կռիւի։ Այս պարտութեան հետեւանքով Յոյները Վանկայէն յետոյ յաղորդաբար կը գրաւեն Անարպարան, ինչիւն, Անարքա և Յախուտ։ Յոյները անոր գէմ Եւրոտրատոս անուն Մակեդոնացի զինուոր մը զրկելիցին՝ որ երկար թուրով մը և թանձր վահանով մը զինուած էր և որ սպասեց պարիսպին ստորոտը։ Երբ Կոստանդին զայն տեսաւ, անմիջապէս պարիսպին վար իջաւ արձամարտաւից ձեռով մը և նոր Գողիաթի մը պէս անոր մօտեցաւ։ Կարծ սկսաւ Կոստանդին բուռն հարուածներ իջեցուց՝ որոնցմէ սակայն իր հակառակորդը ճար-

(*) Սիւսամ՝ էջ 162 և ERIC KING, Complementary notes regarding the Castle of Vahga: London, 1948:

(*) Աւարտ՝ 1871, էջ 358 ւ։

պիկուլեթիամբ խուսափեցաւ, չնորհիւ իր խոշոր վահանին: Իր ընկերներուն ծափահարութիւններէն քաջախիտեամբ, քանի մը անգամ փորձեց իր յաղթանդամ հակառակորդը հարուածել սուրով: Ի վերջոյ յաղդեցաւ ճեղքել հայուն տապարը: Ու երբ Յոյները ուրախութեան աղաղակներով իրենց յաղթանակը կ'աւետէին, կոստանդին կոնստը զարձուց, բերդին մէջ անհետացաւ և այլեւս չերեւցաւ: Պաշարուածները իրենց մանկէն քաջ պետերէն մէկուն վատութեանը պատմելով զինքը թշնամիին յանձնեցին և բանակցութեան սկսած անձնատուրը ըլլալու համար, կոստանդին շղթայակապ է. Պուլիս զրկուեցաւ: Գիրէբ մը, ծառաները զինքը շղթայակապելով ըրին ու իր պահապաններուն վրայ յարձակելով, սպաննեց դաննք ու յաղդեցաւ փախչել: Թէև ի վերջոյ նորէն բռնուեցաւ (Սիսուան, էջ 51): Նոյնը կը պատմէ նաև Սմբատ իր սթամանակազդուութեան մէջ, Հաւատարար նոյն 1138 տարիին է որ Տանիւմէնտ Ղազարի որդին՝ Մալիք Սահամէտ, Իիւզանդագիններէն կը գրաւէ Վանկան և կապանը^(*):

Միջայէլ Ասորի (էջ 281) և Սմբատ կը պատմեն որ քանի մը տարի յետոյ, 1145 ին, Կ. Պոլիս գերի տարուած Լեւոնի որդին՝ Թորոս, դարեբախտն ու քաջայաղթ իշխանը, աշտտելով իր շղթանիւրէն, կը հասնի Տարսուզի Լեւոնանիւրմը, Վանկայի սահմաններուն մօտ և իմաստութեամբ տակաւ իրեն կը զինակակցէ յաջողակ մարդիկ և հեազհետէ կը տիրէ իր հայրենի կալուած և երկիրներուն և Վանկայէն դատ յաշորդարար կը գրաւէ սահմանակից ուրիշ ամուր բերդեր ալ^(**):

Թորոս իշխան շրջանի լեւոնային միւրձակայ կարեւոր բոլոր գիրքերը գրաւելէ յետոյ հաստատութեամբ կը ձեռնարկէ նաև նուաճելու դաշտային մասերը և չը վնասելով Վանկայի քաղաքատար նուաղ ազդեական գիրքէն և փափաքելով աւելի պաշտպանուած կեդրոն մը ընտրել իրեն համար, իբր տէրութեան մայրաքաղաք,

կ'որոշէ հեռանալ նախանիստ Վանկայէն՝ որ գրեթէ բոլորովին կը լքուի բռնակալութեամբ իրեն յաջորդող Մլեհ իշխանի կողմէ (Սիսուան, էջ 162 բ): Բայտին է որ Մլեհի յաջորդ իր երկու եղբորդիները, Ռութէն Բ. և Լեւոն Ա., Տարսուն և Սիւս կը նստէին և յետ այնու Վանկայի բերդը կը գտնենք իբր բանա՝ ուր պիտի կալանաւորուէին իշխանագուհիներ և ուր Լեւոն թագաւոր բանաւորակել պիտի տար Ներսէս Լամբրոնացիի Հեթում եղբայրը, գրաւել յետոյ Լամբրոնի բերդը: Հեթումը, վերտէն քնկճուած, բանա տին մէջ կ'որոշէ կրօնաւոր գափաւել և մեռակեաց միաբաններու յատուկ զգեստ կը հագնի: Ջայս որ կրմանայ Լեւոն, թրեւս խզնահարութեամբ, թրեւս ալ իրեն հղած ազդու միջնորդութիւններով, Վանկաբերդը կ'երթայ Հեթումի այցելութեան և զինքը կ'արձակէ բանտէն, Վանկա կիլիկիան իշխանական արքունիքի մայրաքաղաք ըլլալէ դադրած, կարծէք այս անգամ ալ կը դառնայ կիլիկիան աւագանիին կալանատնակին: Լեւոն թագաւոր, իրեն հասած բամբասանքներուն տեղի տալով, Վանկայի բերդին մէջ կ'արքայափակէ իր առաջին կինը: Այնուհետև կարծէք Վանկա Պղնկայը կը դադրի այլեւս յիշատակուելէ իբր իշխանահիստ բերդաւան կամ իբր գորականաց կեդրոն ամուր մը, թէև բուն առանը, Վանկա կամ Ֆէքէ, ինչպէս տեսնենք, թուրք իշխանութեան օրով նոյնիսկ, կը շարունակէ պահել իր գոյութիւնը, իբր անշուք՝ բայց միշտ հայաբնակ զեւղ մը՝ իր բերդով:

1467ին Սուլթան Շահաւոր Ձուլքատէր կը գրաւէ Վանկան: Սուլթան Միլիք Արսլանի մահէն յետոյ, Շահապտէք եղբայրը իշխանութիւնը կը գրաւէ Սուլթան Քալյուպայի շնորհիւ, մինչդեռ Սուլթան Մէհմէտ մէտ Բ. Զաթիւր, Սուլթանի պէկի մէկ ուրիշ որդին կը հռչակէր, Ձուլքատէր և Պոզուլու ցեղացիներէն իշխան Շահաւորը: Շահապտէք 1467ին փախուստ կուտայ գէպի Սեդիպատ և իշխանութեանէն կը հրաժարի ի նպատակ Շահաւորի, բայց ինքն ալ կը կոխակալուի Սեդիպատցիներէն և 1472 ին մահուան կը դատապարտուի^(*):

(*) MICHEL LE SYRIEN, édition Chabot, Գ. Լատուր, Ժաքիդ, էջ 248:

(**) Տես Մեր Նկարագիր Ռեֆ Թագաւորի Գեղարք, Ժամացիքն, 1938, Անթիլիան, էջ 96:

(*) J. H. Mordmann, Խալաֆական Համայնագիտական, Ա. Լատուր, էջ 986:

ՔՆՆԱԳԵՏԱԿԱՆ

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՔՆՆԱԳԱՏՈՒԹԵԱՆ

ԵՐԵՔ ՍԻՆԵՐԸ

Ինչ տր ՎՄԻԻԿ դարը խորատակեց, աւաւանդութիւնն է իր աշխարհի ձեւերուն տակ՝ կրօնական (փաթկոյթութիւն), քաղաքական (միապետութիւն), ընկերային (տգնատակաւ նստութիւն)։ XIX-րդ դարը փորձեց կառուցաւ նեղ, նախընդ որտեղ աւերակներուն վրայ, նոր չըմանակ մը զննեցութիւն փնտրել, նոր հիմնարկութիւններ, հինները փոխարինելու

Ականատես լիշատակագրող մը Սիւրաւման առթիւ կը խօսի նաեւ Վանկաճ գգաւաւանը, Կարապետ Կաթողիկոսի առանձնահատուկ կողմէն։

Եւ մեծ թուին Հայոց ՋԺԶ (= 1467) ի բազմաւաղ մեզայց մարդկան և յարգման նէ չարին՝ Տուշարցի միջն Մանսուր աւան, եղիար հակառակ Մարաշ սուլտանին և շատ աւեր էած անոր աշխարհին։ Կ շատ թուրքման, զոր Ապանիւրի կողմէն, գամէնէն չէտեց և բազում շարութիւն դործեաց և եռու զվանկայն։ Եւ յետ այսր ամենայն խորհեցաւ քարութիւն Սըսոյ քաղաքին և բերդին... (Պատմ. Կարդկ. Կիլիկիոյ՝ Բաբ. գէն ԿՊԳ, էջ 58)։

Ըստ Մուրատ Բերեցիի, 1840 թուականներուն Վանկա աւանի հայ բնակչու թիւն թիւը եղած է հարիւր ընտանիք միայն։ Իսկ 1863ին, ըստ Պարտիզպանիանի, այդ թիւը բարձրացած է 200ի։ Թուս 2ի-հաշէ՛ք՝ որ 1853ին այցելեց Վանկան, Հայոց և Աֆշարներու թիւը խառն՝ կը հաշուէ 150 տուն։ Յայտնի է որ Վանկայի հայեր անկէ յետոյ առկաւ կը ծրուին Կիլիկիոյ այլ շրջաններ, ապրուստի ի խնդիր։ 1880ական թուականներուն Կիլիկիան Հիւկերութեան պատրաստած մարդահամարով Վանկայի մէջ կը գտնենք 300 տուն Հայ բնակչութիւն։

ԱՐՏԱԿԱՆ ԵՎ ԲԵՐԵՔԻ ՍԻՆԵՐԸ

(ԷԵՐԶ)

համար, եւրի բարոյական մը՝ կրօնքի վրայ հիմնուած էն տարբեր։

1891 էն սկսեալ, ծաղկէն, հետապնդելով հետախուզութիւնները որոնց մէջ աշխարհի փաշտոն կերպով սկսած էր մէկ մեծ Պատր իր ՎՄԻԻԿ դարձուն, կը յատկացնէ ամենէն յատկաւ իր գործունէութեան XIX-րդ դարու Փրանսայի մտածողներու ուսումնասիրութեան, որոնք — գրագէտ կամ ոչ — նպատակեցին, իրենց երկերով, կառուցման սկսեկան նոր իշխանութեան մը որ նախորդեալ կը գրածէր հինիւն կործանուելու, Բոլոր անոնք որոնք բերին իրենց քարը այս կառուցուածքին կրգրաւին ուղարկութիւնը քննադատին, որ անոնց ջանքին կը հետեւի պատրանաթափութեամբ խառն մտահոգութիւններով։

Քննադատին այս նոր հետախուզութիւնը միմիայն (ոչ իսկ զլիարարարք) գրական չէ ալ։ Ինչպէս խորագրերը երեք հատորներուն, որ ան աւանդած է ստացուած արդիւնքները։ Կը ցուցնէ, Politiques et Morallistes du XIXe Siècle ներք մըն է քաղաքական և բարոյական իմաստասիրութեան։ Պէտք չէ սակայն հոն փնտրել հեղինակին մտածումին ուղիղ արտայայտութիւնը ծանր հարցերուն վրայ՝ քաղաքական կողմնակիւցութեան կամ ընկերային կեանքի, կրօնական կամ բարոյական։ Ուրովեքտէ մեկտը որուն այժմ կը հետեւի՝ նոյնն է զոր կիրարկած է XVI, XVII, XVIII, և XIX-րդ դարերու գրագէտներու ուսումնասիրութեան։ Հեղինակի մը մտածման վերաբերումն է, այնպէս ինչպէս կը յայտնուի իր հիւկերուն մէջ, և վերկառուցումն է՝ ծարրերը կազմաւորներուն մանրամասնութեան՝ որ կը յանգի, ըստ պարագային, ըլլալ գրական դիմապիւր մը կարմանալիւրէն կենդանի, ըլլալ գրութեան մը առաւել կամ նուազ զօգուած, հիմալի պալատ մը կազմաւորներու ուր վերկառուցողին պայծառ միտքը կը շարժի հեշտիւ։

Mme. de Staël և Benjamin Constant, Saint-Simon, Victor Cousin և Auguste Comte, Stendhal, Saint-Beuve, Taine, Renan, ուսումնասիրուած են յաճորդարար, աշխարհ տալու նպատակով ամբողջական ազնաւի մը իրենց կազմաւորներուն և խաղանքին, որքան մտադրութիւնը։ միշտ ներկայ, քաղաքական կեանքի լուծումները հարցերուն՝

գործ կ'ուսումնասիրեն անոնք և զորս մասէն ինքզինքին կուտայ իր կարգին:

Ինչ որ կը տպաւորէ մանաւանդ ընթերցողը որ կը հափեւի ուշադրութեամբ քննադատին՝ իր նոր ձեռնարկին մէջ, առաջութիւնն է թափանցելու՝ մէկը միւսէն շատ փափքը հեղինակներու մտածումին, և գերադոյն գիրութիւնը՝ գանազանիւ առանց գաղափարներուն թմնելն նորք եւ րանգները: Անկարելի է որ մօրց զգացուած ըլլայ — հաճելիօրէն զգացած ան — սքանչելի դիտութիւնն օրով մակէն կը գանազանէ և կը ցուցադրէ մտքի մը լայնելը մտերիմ գիտումը և այնչէս որ մարդ կը կարծէ ներկայ ըլլալ կազմութեան իսկ իր գաղափարներուն և անոնց կարգաւորումը: Պէտք է նկատել, անկէ զատ, որ քննադատին իմացականութիւնը և պահելով ճշդութեան իր ամբողջ յատկութիւնները, նոյն իսկ անցնելով դանդաղ, կը սաանայ աւելի լծանութիւն և աւելի տաքածութիւն: Կարող է ընդգրկել աւելի բաներ, նոյն խաղաղ և վստահ ընթացքով:

Այս խումբի երկերուն կցիւ է, որպէս ծագում առնող գրեթէ նման ներշնչումէ մը, երկու գեղեցիկ հատորները զօք մակէ հրատարակեց 1904ին և 1905ին Նիւ չիք կարդալով և Պլաթոնը կարգաւորեալ մը: Քննադատը հոն կ'ուսումնասիրէ երկու իմաստասէրները՝ լայնելն հակադիր՝ իրեւ ձգտում և իրեւ ըմբռնում մի՞նչ մտելգնած անաբար, և միւսը՝ բարոյականի խանդավառ ջանքով: Առաջինը՝ մանաւանդ քննադատը և մարգոց մէջ լայնագոյն և հաստատուած բոլոր գաղափարներուն երկրորդը՝ առաջինը մը բարիքի հաւատքին, որոնք կը կայէ և կը վերածէ ամէն բան: Այն, ապա և արկածախնդիր միտք, կը զոնէ մարգոցութիւնը՝ ընտանիքի մը վերապահուած դժուր, գեղեցիկ և մտանշաւոր կեանքի մը ցնորածին երազին: Միւսը, խիստ իմաստասէր մը, կրկնուած շարժումով մը արուեստագէտով մը, պարտականութիւն ստանձնելու և ռուսացնելու մարդոց թէ՛ առաքինութիւնը միակ սիրելի բարիքն է, և նոյն իսկ միակ բարիքը:

Անդրոնիք մը կար երկուքին միջև և կը թուի թէ, պարտաւորէն խառնու համար այս մտածողներէն իւրաքանչիւրին մասին և արկաւոր ըլլալ անենալ բացարձակապէս

տարբեր և հոգալիք յատկութիւններ: Կը թուի թէ, լայն թափանցելու համար մէկուն մտածումին, հարկ է գոց ըլլալ միւսին, և թէ անխորհուրդ գրաւարան մըն է յարկելիք լինա հասկնալ երկուքն ալ: Այս գրաւին նկատելու մակէն, և վայն կատարելութեան բանց, Պարսինք նկատելի արկալ շնորհ մը իր մտքին կարողութեան՝ հաստատութեան ընդունակ հասկնալու բոլոր գաղափարները, իրարմէ ամենէն հետաւորներն իսկ: Նշան մը, նոյն ատեն, մտաւորական մեծ արգարադատութեան և միտարկուն հետաքրքրութեան: Նշան մը վերջապէս՝ բարձր անկեղծութեան և բայն ճշգրտի, որովհետեւ մակէն արգարաթիւնը ըրաւ մասնաւոր արժէքին այս երկու հոգալիք ըմբռնութիւններուն և տարբեր գեղեցիկութեանը այս երկու երկերուն:

Գաղափարներու և Բարոյագէտներու ուսումնասիրութիւնները սակայն զինք չեն ցրուեր կատարելապէս գրական պարագայ մունք է: Ուրպիսի ֆրանսական բանաստեղծութեան ամպինէն կ'ուսումնասին նիւթ մը որուն համար ինք չէ ստուած բարձր որին, և այս անգամ հետեւ է նորոցած ըլլալն ու և մէկը իր նիւթերէն, բայց մեկը չէն կ'իյնէ պարկեշտ կրպով, պատուաւոր, նոյն իսկ. ապացոյց՝ իր երկու հատորները ուր իր կարգ մը գաստատութիւնները վերադարձուած են միտմտական բանաստեղծութեան պատմութիւնս խորագրին տակ:

Կուտայ նաեւ Flaubert մը միտմտացի մեծ գրագէտը և գեղեցիկ հաւաքաւ ծոյն մէջ, որ կը հրատարակէ նոյնպէս երկու ուրիշ ուսումնասիրութիւններ՝ Chenier մը և Balzac մը: Այս ուսումնասիրութիւնները իրենց մեծութեամբ, կը խնամիրանաւ առանց, որ կը պարունակուին չ'ԱՊՐՈՂ ՊԱՐՏՈՂ մէջ աւելի մանրամասնական և աւելի մանրախոյզ, իւրաքանչիւրը կողմերով հասար մը ճիշդ:

Նոյն թուականէն է վերջապէս իր Histoire de la Littérature Française-ը երկու հատորով, ուր կը փափաքի ներկայացնել, իրեն միշտ սիրելի եղած ըմբռնումին համաձայն, ցուցակ մը շարժումին գրական եղիւթեանց: Գուցարուած իրենց անշուշտութեանց և յարկաւորութեանց մէջ, յատկապէս, հրապարակէ միեւնոյն ատեն, բայց ուրկէ քննադատական նկատողութիւններ

վտարուած ըլլան կարելի եղածին չափով քափաքի որ իր պատմութիւնը ծառայէ իբր ներածութիւն երկերու ընթերցումին. կը հայթայթէ հարկաւոր էական թըւա-կանները անոնց իմացումին, բայց անոնց թերադրելու քննադատական նկատողութիւններ, անոնց հրաւերի կարգաւ մասնաւոր տեսանկիւնէ, որ քննադատինն է։ Ի մի բան L'Histoire de la Littérature Française կը նպատակադրէ տեղեկացնել ընթերցողին, զինք ազար ձգելով, այսու ամենայնիւ, ինքն իրեն համար կազմելու անձնական կարծիք մը։

Ինչպէս տեսանք, մասաւորապէս 1890էն սկսեալ, իր ասպարէզին վերջին քսան տարիներուն, Ֆակէն պիտի տարուի, քաղաքագէտներու և բարոյագէտներու ուսումնասիրութեամբ, գրադիր աւելի ևս աւելի քաղաքական և բարոյական հարցերով։ Ինչպէս կալուած փոխելու տեսակէտ փոխեց։ Իր ուշադրութիւնը գրաւուած էր աւանդմով որ XIX-րդ դարու ընթացքին, քննած էին քաղաքական, ընկերային, բարոյական խնդիրները, փնտռելով լուծումներ, ուռալարելով ամբիջներ, մատուցանելով սպեղանիներ, մտահոգ, մէկ բառով, հայթայթելու երջանկութիւն՝ անձկագին ու տառապալին մարդկութեան։ Եւ այս քննական հետախուզութիւնը յանգած էր հանդիսարանին կենդանագիրներու «Politiques et moralistes du XIXme Siècle, ի Ֆակէն դարձեալ կը ձեռնարկէ ուղղակիօրէն նոյն այս խնդիրներուն զորս չեղակի միայն նկատի առած էր։

Այս նոր արշաւը քննադատի մը և բարոյագէտի մը, որ ընկերարան կը դառնայ, ներկայացուած է գործերու երկար serie-ով մը ուր վերլուծուած են բոլոր գլխաւոր կերպարանքները օրակարգի հարցերուն՝ Questions Politiques (1899), Problèmes Politiques du temps present (1901), Le Liberalisme (1902), L'Anticlericalisme (1906), Le Socialisme (1907), Le Pacifisme (1908), Les Préjugés nécessaires (1909), Discussions Politiques (1909), Le Culte de l'incompétence... et l'horreur des responsabilités (1911), La Demission de la morale, Le Feminisme.

Ընկերարան Ֆակէն այս վերջին երկերը քննելու հարկ չկայ՝ իրենց պարունակութեամբ մեր հետախուզութենէ՝ գրական

քննադատութեան շրջանակէն՝ դուրս կ'ելլին։ Ուսկայն անոգուտ չէ թերեւ իմանալ հոն երեւցող յատկութիւնները՝ խորունկ ծանօթութիւն ուսումնասիրուած հարցերուն, անոնց պատմութեան և անոնց ներքին վիճակին, բացարձակ ուղղամտութիւն՝ անոնց ցուցադրութեան. վարժանալի յըստակութիւն՝ վերլուծումի, խստութիւն՝ եղբակացութիւններու, բոլոր այս յատկութիւնները, ինչպէս ոճը, որ կը միացնէ վայելուչ ընտանիութիւն մը զուարթախառնութեամբ թաթաւուն պարզութեան մը, կը վերածեն մտքի վայելքի մը իր ձուտմնասիրութիւններուն ընթերցումը։ Ֆակէն մեզ կ'երեւի իբր չափ իրազեկ խորհրդական մը, որ, համոզուած ըլլալով հանդերձ տուած խորհուրդներուն անմիջական անօգուտութեան, չարամարտիկ տարածելու տառաօրէն իր պապուն իմաստութեան աւելիքները, կամ նետելու, նման բանաստեղծին ձերունիին,

Ակօսեմու՛ն՝ ապագայ հուճմք։

Համընթացաբար ընկերարանական, քաղաքագիտական, բարոյագիտական գործերուն, Ֆակէն կուտայ գրական քննադատութեան ուսումնասիրութիւններ։

1902էն 1910, չոյս կը տեսնեն Propos littéraires-ի հինգ հատորները, ուր ժողովուած են զանազան հանդէսներու և թերթերու մէջ հրատարակուած յօդուածներ, օրուան գիրքերուն մասին, վէպ, նորավէպ, պատմութիւն և քննադատութիւն։

1901էն 1908 կ'երեւի, իր տնօրէնութեան տակ, La Revue Latine, բազմաթիւ կանգրաւանութեան թերթ, որուն գլխաւոր խմբագիրն է ինքը։

1912ին Rousseau-ի 200 ամեակի տաւրեղաբան առիթով, Ֆակէն կը հրատարակէ Contrat Social-ի հեղինակին մասին ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը հինգ հատորով՝ Vie de Rousseau, Rousseau Contre Molière, Les amies de Rousseau, Rousseau artiste, Rousseau Penseur.

Այս գիրքերէն մէկէ աւելին նկատուելու են իբր կարեւոր տուրք XVIII-րդ դարու մեծ գրագէտին ուսումնասիրութեան, եւ մասնաւորաբար Les amies de Rousseau և մանաւանդ Rousseau Penseur նորագած են

Նիւթը և արձանագրուած ենթակային գրա-
կանութեան մէջ:

Արթող ըլլալու համար, պէտք պիտի
ըլլար յիշատակել տակաւին այլ գործեր
այս բեղուն հեղինակին գրիչէն՝ En lisant
les beaux vieux livres. Խորհարդներու պըզ-
տիկ հատոր մը կարդալու ձեւին վրայ որ-
պէսգի ընթերցումը օգտաւէտ գտնայ՝
L'Art de lire, հատոր մը՝ La Fontaine-ի վը-
րայ, ուրիշ մը՝ La jeunesse de Saint-Beuve,
ուրիշներ տակաւին...

Սրբ նկատենք իր ամբողջին մէջ մտա-
ծումի և աշխատանքի այս կեանքը, որեւ-
զունս բառը պնդումով կուգայ գրին ծայ-
րը: Ետ 60 հատոր, շատ զանազան նիւ-
թերու վրայ, կը ներկայացնէ աշխատանքը
գրականութեան այս զարմանալի աշխատա-
ւորին: Եւ պէտք չէ մոռնալ ըսելու թէ այս
հատորները կը պարունակեն Ֆակէլին ար-
տադրութեան մէկ մասը միայն, հրատա-
րակուած օրը օրին: Ընդարձակ քննութիւն
մարդկային մտքի կալուածին ընդմէջէն,
բնականացած, տարիներու ընդմէջէն, գրա-
կան գլուխ-գործոցներու, իմաստասիրա-
կան գրութեանց, ընկերային հիմնարկու-
թեան մէջ: Քննադատին նոյրին հայելի մըն
է, ուր ամբողջ աշխարհ մը կը ցոլայ, և
ուրիշ կ'արտացոլայ աւելի յոտակ, աւելի
լաւ կարգաւորուած, կարելի եղածին չափ
քիչ ձեւազեղծուած, խաղաղ ու անդորր
փայլով մը, աւելի գեղեցիկ աւելի արմա-
րան ըլլալուն քան իրականութեան մէջ իսկ:

Շահեկան է անկասկած նկատել, Ֆա-
կէլին գործադրած քննադատութեան կերպը,
և իրեն յատուկ մեթոտները:

Պիտի գտնենք իր մէջ տեսարան մը,
գրական քննադատ մը, կենդանագրող մը
և գաղափարներու քննադատ մը:

ԱՄՓՈՓՈՑ

ՊԱՐԿԻՒՄ ՏԵՐ ԹՈՎԼԱՆԵՒԵՆԻ

(Շարունակիլի՝ 8)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ՍԿԵՒՈՒՅ

Տեղեկութիւններ. — Սկեւաւի վանքը կը
գտնուէր Տարսնի ռաւմաններուն մէջ,
Համարոն քերդին մօտ, և կը պատկանէր
նոյն քերդի իշխաններուն: Ունէր Ս. Աստ-
ուածածին գլխաւոր Եկեղեցիէն զատ նաեւ
Ս. Փրկիչ և Ս. Նշան անունով տաճարներ:
ՊԱՏԻՄԱՆՈՒՄ. — Սկեւաւի վանքին շի-
նութեան պարագաները յայտնի չեն: Պատ-
մութեան մէջ անոր յիշատակութեան կը
սկսինք հնդկալի ժԲ. դարու կիսուն, ներ-
սէս Համարոնացի մինչդեռ ստեղծուած և
բախտ էր, կը հրահրուէր, և ծնողք
գրեցը կը բերին Սկեւաւի և կ'ընծայեն Ս.
Աստուածածնին, իր անունով շինուած տա-
ճարին մէջ (Ում. 236), շ. 1153 կամ 4
թուին (Սիւ. 97):

Սկեւաւի վանահայրերէն սմանք կը
յիշուին իբրեւ Համարոնի Արքեպիսկոպոս,
ուրիշներ իբրեւ Տարսնի Արքեպիսկոպոս:
Սակաւաթիւ են այդ յիշատակութիւնները
որոնց համաձայն կարելի է կողմը վանա-
հայրերու հետեւեւլ ցանկը, որ յայտնա-
պէս կարծու է արքեպիսկոպոս և լրացումի:

1. — Նեքսու Արքեպ. Տարսնի (1175
— մ. 1198). — Հուպատար Համարոնացի
է առ, ծանօթ իբրեւ գործունեայ եկեղե-
ցական և մեծ մատենագիր:

2. — Վարդան Արքեպ. Համարոնի եւ
Առաքնող Սկեւաւի (1199) — Ներկայ է-
ղած է Հեւն Ա. Թագաւորի օժտան. —
Սմբատ էջ 110-1:

3. — Դրեգոր Սկեւաւացի (1205). — ԺԲ.
— ԺԳ. դարու ծանօթ մատենագիրներէն
է առ. — Զար. շ. 74-7:

4. — Խիքիմար Վրդ. Սկեւաւացի (1254
— 74). — Հեթում Ա. Թագաւորին Թա-
թարներու Խանի այցելութեան աթիւ ա-
նոր ընկերացած է իբրեւ պերճաւոր մարդ
(1254 թ.). Մօտաւոր տարի վերէլ Կոստան-
դին Կթլ. և Հեթում Թագաւոր զինքը
նուիրակ կը զրկեն Աջա, Ռարանո Դ.
Գաղի Լիկապոն նա տեսակցելու և իւ-
սակցելու եկեղեցական նպատակով շարժ-
վելով Թաթար Կերպով վրձարանած է

Պետրոս Առաքելի գլխաւորութեան խըն-
գրին շուրջ Ա Վնականայէս Գերքած է
լատիններուն յաւակնոտ և անհիմն տեսա-
թիւնները: Իր հակահառութիւնը վերադա-
ձին գրի առնելով: Թեոփոպոսն է Հեթում
Թագաւորին. — Գ. տպ. Երուսաղէմ, 1865:

Մամուլէ Անեցիի շարունակողը կը գրէ
թէ 1275 թուին «Հոստոց Թուրքքն այրեա-
ցին զհոչակաւոր ուխտն մենաստան՝ թ
Սկեւոան» (էջ 162): Արշաւ 1279 — 80 ին
կը զնէ այդ տուրք դէպքը: Կարծեալ ըստ
Մամուլէի շարունակողին, փոքր տարիե-
ութեամբ, «Հոստոց Թուրքքն այրեաց
զհոչակաւոր մենաստանն զՍկեւոան»
(Սիւս. 107):

5. — Միմաւ Առաջնորդ (1285). —
Հայ. էջ 496: Յոյն տարին իբրեւ Տարսոնի
Արքայ. կը յիշուի Ստեփանոս. — F. Mac-
ler, Catalogue, Paris, 1908 էջ 74:

6. — Կոստանդին Բ. Կրկ. Հռոմկալայի
(1290 — 1307), որ իր դաւընդեցութենէն յե-
տոյ տանեաւ թ տարի վարած է Սկեւոայի
առաջնորդութիւնը, ապա Գր. Անադոքիցիի
կաթողիկոսի մահէն վերջ Վրաստան բարձ-
րացած է հայրապետական աթոռ (+ 1322):
Կոստանդին Բ. 1293ին շինել տուած է
սուրբերոս մատուցներու համար գեղա-
գարդ քաղաքան մը, որ կրիկիան շրջանէն
մեզի հասած ռոքիքալական շէնարարագոյն
գործն է (Սիւս. 107 — 112):

Անաւարդեցիի գումարած Սիւի ժողովին
մասնակցած է Մարկոս Վրդ. Սկեւոացի —
Սիւս. 107: Ազգայ. յոգ. 1232:

7. — Կոստանդին Սկայ. Պեհե[ս]ցի
(1314). Կրդի Վասիլ եւ Աղւտը Տրիկիին:
Սա Յովհաննէս գրի ընդօրինակութեամբ
ստացած է Սողոմոնի եւ Յորայ Գրքերը. —
Յ. ձայ. Ձեռ. Վասպ. Ծ. Լ., 1915 էջ 60:

Թէեւ Սկեւոայի վանքը Համբրոնի իշ-
խաններուն զամբանաւարը փղած կը հա-
մարուի, սակայն հազմազօրեալ է յանուանէ
յիշատակութիւնը հոն թողաւորներուն,
ինչպէս Հեթում Ա. ի քոյրը Մարիամ (+
1263), որ Յովսէփ Յովհ. կոմսին կրնն էր:
Սկեւոայի վանքը կուսաստան մըն ալ
ունեցած է, որուն մասին սակայն չտես թիչ
բան գիտենք (Տեա. Սիւս. էջ 113 և 538):

ՄԵԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Սկեւոայի վանքը,
իբրեւ կեդրոն մատենագիրներու, երեւելի-
ներէն է կրիկիան վանքերու մէջ. հոն

ծաղկած են Գրիգոր Վրդ. Սկեւոացի (1173
— 1205), Ս. Ներսէս Համբրոնցի (1152 —
1198) և Գէորգ Վրդ. Սկեւոացի (Բ.), հոե-
տոր եւ պընտրիկոս (+ 1301), յիշած ըլլա-
լա համար գլխաւորները միայն:

Նոյնպէս հոս է եւ մասնաւոր կերպով
զարկ տրուած է գրչաթման արուեստին
մշակման, և Գէորգ Բ. Սկեւոացի յատուկ
մեղմարկ մը յօրինած է ասորի համար, Ա-
րիստակէս վարդապետին նոյն նիւթին վրայ
նախապէս գրածը աւելի ընդարձակելով:

Սկեւոայի վանքէն մեզի փառապ. Մա-
ցած գրչագրական արգիւնքը մին է մեծա-
գոյններէն, զոր կտակած են կրիկիան վան-
քերը ապագայ սերունդներուն: Ահաւասիկ
Սկեւոայի աշխատաւորներու ցուցակը, ի-
րենց ծանօթ գործերով:

Ա. — Գէորգ Վրդ. Սկեւոացի, Նշ. Գրիկ
(1154 — 92). — Ծնած ի Համբրոն: Օրինա-
կած է Սկեւոայի մէջ:

1. — Հաւոց, 1154ին, մագաղաթի վը-
րայ, սքանչելի միջին երկաթագրով, Խաե-
փանոս քահանայի համար. — Շոդա էջ 196:

2. — Վաթ Հարսնց, 1192ին կը յիշուի
հրամանաւ իրաւաւոր Սկեւոացւոյ. —
Թրդ. էջ 551:

Բ. — Գր. Վրդ. Համբրոնացի կամ Սկեւ-
ոացի, Նշ. Գրիկ Կ. Մանրանկարիչ և Խա-
անեալի (1173 — 1205). — Ծնած ի Համ-
բրոն: Աշակերտ վարդան գրիչ և Կոստան-
դին (Կոչիկ) — իր թելադրութեամբ Արիւն
տակէս Վրդ. յօրինած է Դրութեան Ար-
ուեստի մասին խոսող իր երկը (Սիւս. էջ
101): Սկեւոայի մէջ ընդօրինակած է,

1. — Աւեսարմ, մագաղաթի վրայ, հրչ-
կաթմար, Կոստանդին քահանայի համար,
1173 թուինս — Թ. Աղբար. Բ. 442 — 4:

2. — Նաւեկ, մագաղաթի վրայ, նկա-
րագար, սքանչելի փոքր երկաթագրով,
Ներսէս Համբրոնացիի համար, 1173ին. —
Շոդալկաթ էջ 196:

3. — Աւեսարմ, 1198ին, երբեմն ի
կղով:

Գ. — Յովսէփ Գրիկ, աշակերտ Ն. Համ-
բրոնացիի. — 1175ին օրինակած է Պարապ-
մանց Գրիկ մը. — Լ. Դպր. 92: Թրգմ.
521: Սիւս. 87:

Դ. — Մամուլէ Սկեւոացի, Գրիկ, 1190ին
օրինակած է Սաղմոսամկնիչ Ն. Համբրո-
նացւոյ, զոր ծաղկած է Կոստանդին: Լեւոն

թագաւորի կողմէ ընծայ գրկուած Հաղ-
րատայ վանքին. — Կար. 1152, Հայպ. 418, Սիւս. 98 ծ. 1.

Գրած է համառօտ Վարք մը ն. Համ-
բոնացւոյ, որ ապագրուած է Վաղարշա-
պատ, 1893ին, Սամուէլ Անեցիի ժամա-
նակագրութեան իրեն Յաւելուած Ե. էջ
224—243:

Ե. — Կոստանդին Գրիչ Եւ Նշ. Մանրա-
նկարիչ (1191—3). — Նշագրած է Սկեւուայի
վանքին մէջ,

1. — Սաղմոսամեկնիչ Ն. Համբոնա-
ցւոյ, գրուած հեղինակին հրամանով, Սա-
մուէլ գրչէն, 1190ին, զոր ինքը կը նկա-
րագրող յաջորդ տարին. — Հայպ. 418,
Սիւս. 98 ծ. 1.

2. — Աւետարան, գրուած 1193ին, փոքր
երկաթագրով, և ճոխ կերպով նկարադար-
չուած Ն. Համբոնացիի և իր Հեթում եղ-
բոր համար. — Սարգ. Թ. 125:

Ձ. — Յովհաննէս Գրիչ, աշակերտ Ն.
Համբոնացւոյ. օրինակած է չ. 1190ին,
Ողբ Եփրեմի և այլն, իր ուսուցչին հա-
մար. — Ֆր. Մուրատ, Յայտ. Յովհաննէս
էջ Է-ԺԷ.:

Է. — Ներսէս Գրիչ, քանդակի և աշա-
կերտ Ն. Համբոնացւոյ, մօրը անուրջ Մա-
րիամ: Օրինակած է Պատարագամեկնիչ Ն.
Համբոնացւոյ. — Սիւս. էջ 99:

Ը. — Պետրոս Քանանայ, Գրիչ, հօբեղ-
բայներն են ինչպէս որ և Յովհաննէս: Ս-
րինակած է 1205ին, Մեկն. Թղթոց. — Սիւ-
ս. էջ 101:

Թ. — Գէորգ Վրդ. Սկեւուացի, «Հռե-
տորս և Պրեւոսիկոս» (1267—մ. 1301 Յնր.
11), քեօրդի Գր. Սկեւուացիի, աշակերտ
Երեւելցի Վարդան վարդապետի: Իր աշա-
կերտները եղած են Նրեմիա քահանայ՝ որ-
դի Կիրակոսի, Մովսէս Վրդ. Երզնկացի,
Մարտիրոս Վրդ. և ինչպէս որ Կարի-
պատանի եղած ատեն, 1267ին, օրինակած
է Տօնապատեմա մը, այցելելով իւր Վրդա-
պի վանքը, Սաղմոսավանք և Թեղհնեաց
վանք, Վարդան վարդապետի եղբոր Գրի-
գոր վարդապետի համար. — Շողակաթ էջ
202, Միսթ. էջ 74:

Ժ. — Ստեփանոս Քանն. Երեցորդի, ծն-
Գրիչ (1274—97). — Միտղքը Հուկան քա-
նանայ և Թագեր, հղբայրները Գրիգորի,
Վասիլ, Հայրապետ և Կոստանդին (+ 1295),
որդին Հայրապետ քահանայ: Օրինակած է
Սկեւուայի մէջ,

1. — Մեկնութիւնք, 1274ին, Կեանք
Թագուհիին համար. — F. Macler, Catalogue,
Paris, 1908, թ. 42:

2. — Մանրագրութիւն, 1275ին, ընտրե-
լուրդով, Յովհաննէս քահանայի խնդրանքով,
անոր հոգեւոր արդիւն Կոստանդին քահա-
նայի համար. — Սիւս. Թ. 140:

3. — Մանրագրութիւն, 1278ին, սքանչելի
բոլորգրով. իր հոգեւոր եղբոր Ստեփանոս
քահանայի համար — Կար. Թ. 667: Շո-
ղակաթ էջ 205:

4. — Աւետարան, 1283ին, Կեանք Թա-
գուհիի համար, մագաղաթեայ, միջակ գիր-
քով: Գրիչը ինքնից կը կոչէ «ամենամեղ
քահանայ» Ստեփանոս: Թուականը յար-
մար կուգայ երեցորդին, թէ և հետեւ ալ
չէ Գոնեի երկցանցէն. — Բարեւոյարեան
Արցախ, էջ 39:

5. — Աւետարան, 1293ին, մագաղաթի
վրայ, բոլորգիր, Արքայադպիտի ուսանի
Յովհաննէս, Ստեփանոս և Գրիգոր եղբայր-
ներու խնդրանքով «բոլոր տարի չափոյ ծե-
րութեան» դասանցեալ տիպ. — Ծ. Ձեռ-
վանագ. էջ 111, Սիւս 1949 էջ 75—6:

6. — Աւետարան, 1295ին, իր եղբոր-
դին խնդրանքով «ի պակասեալ մասց և
ի դասանցեալ տիպ և ի ծերութեան հա-
սակի». — Թ. Աղբար Բ. էջ 313—4, Սիւ-
ս. էջ 533:

7. — Աւետարան, 1297ին, իրաց զնեով
սգծերութեան անկարութիւն. — Բանա-
սէր, 1905, էջ 193, Թրգմ. էջ 156:

ԺԱ. — Ստեփանոս Քանն. Գոյնեցի-
ցանց, Կայծառօնցի, Նշ. Գրիչ (1285—13-
14). — Աշակերտ Գէորգ Վրդ. Սկեւուացիի:
Օրինակած է Սկեւուայի Ս. Նշան վանքին մէջ,

1. — Աստուածաւանդ, 1288ին, մէկ մա-
սը գրած է ինչպէս որ Կարի. — Լոյս, 1906
էջ 1166 և. Թրգմ. էջ 156—7, Սիւ. 106:

2. — Աստուածաւանդ, 1292ին, մագա-
ղաթի վրայ, փոքր բոլորգրով. — Կար. Թ.
150: Շողակաթ էջ 207:

3. — Աստուածաւանդ, 1295ին, մագա-
ղաթի վրայ, փոքր բոլորգրով, պատկերա-
զարդ, Հեթում Բ. Թագաւորի համար. —
Շողակաթ էջ 208:

Այս թուականէն յետոյ Կիլիկիոյ խառ-
նակութեանց պատճառաւ կ'ապաստանի
Կիպրոս, Մաղաւայի (= Ֆամագուստ) Ս.
Աստուածածին վանքը և հոն կը շարունակէ

իր բաղմարդին և զմայլելի գրչեով օրինակել նորանոր Աւետարաններ և Առաքելոց Գործքեր, և այլն:

ԺԲ. — Խաչատուր Դպիր, 1285ին մասնակցած է Ստեփանոս Գոյնեբերդցացի օրինակած Աստուածաշունչի գրչութեան: — Լուս., 1906, էջ 1166 և: Հայագ. 496-7:

ԺԳ. — Ներսէս Դրիչ, Ստեփանոս Գոյնեբերդցացի խնդրանք օրինակած է Ոսկեփորիկ մը: Զեռ. Վեհերիկ թ. 1150. — Սարգ. Եւազր, Ներած. էջ կգ.:

ԺԴ. — Պետրոս Քահանայ, Գրիչ, 1296-7, հղբորդի Իկոնիացի Ստեփանոս քահանայ: Օրինակած է:

1. — Նսայի Մարգարէ եւ Թուղբ Պաւլոսի, 1296ին. — Սիւ. էջ 106-7:

2. — Աւեսարան, 1297ին. — Սիւ. 107:

ԺԵ. — Յովհաննէս Գրիչ եւ Նկարիչ, 1305-28. Օրինակած է Սկեւռաշի մէջ,

1. — Աստուածաւունջ, 1305ին. — Տաշ. էջ 632:

2. — Աւեսարան, 1305ին. — Roseraie, II. 351:

3. — Հին Կսակաբանի Մասեր, 1314ին. ստացուէ է Կոստանդին Եպս. Պեհեսեացի.

ԺԶ. — Զեռ. Վասպ. էջ 59-61:

4. — Աստուածաւունջ, 1319ին. — Սիւ. էջ 106:

5. — Աւեսարան, 1325ին, մագաղաթի վրայ, բարբաղի, զոր ծագած է Սարգիս [քահանայ Պիծակ?], և կազմած Մատթէոս Կրակապ. — Զ. Զեռ. Վասպ. էջ 171:

6. — Վարժ Սրբոց, 1328ին, Զեռ. Ս. Թ. 97:

ԺԷ. — Մովսէս Վրդ. Երզնկացի, նշ. Գրիչ, աշակերտ Գէորգ Լամբրոնացիի և ուսուցիչ Գրիգորիս Վրդ. Խարբերդցիի: Օրինակած է Աստուածաւունջ մը, մագաղաթի վրայ, բարբաղի, զոր կրիկիայէն տարած է Երզնկա, 1310ին: Այժմ ի Ս. Էջմիածին. — Շողակաթ էջ 209:

ԺԸ. — Ստեփանոս Դպիր, Գրիչ, 1324-41, օրինակած է Սկեւռայի մէջ,

1. — Վարժ Սրբոց, 1324ին, ծերունի Արքահայ միակեցիի համար. — Սիւ. էջ 107:

2. — Ժողովածու, 1324ին: Այժմ կը գտնուի Օջաֆորտ:

3. — Շարական, 1341ին. — Կար. Թ. 1562:

ԼԵՋՈՒՆԵՐԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐԸ(*)

Այն բոլոր ձեւագիտութիւնները, որոնց հնթարկում էր հայերէնը, բնականաբար միաժամանակ և միանման կերպով չէին յառաջանում Հայաստանի աւելն մի անկիւնում, Այսպէսով այն տարբերութիւնները, որ գոյութիւն ունէին դեռ Ե. դարում հայ ժողովրդի խօսած լեզուի մէջ, Հայաստանի գտնադան վայրերում, հետզհետէ աւելի մեծացան ու շեշտուեցան: Երբ սկսեց հայերի մեծ արտագաղթը ղէպի զանազան կողմեր, յատկապէս ղէպի հիւսսիս եւ ղէպի արեւմուտք, հաղորդակցութեան կապը ներքին եւ արտաքին հայութեան միջեւ կտրուեց. աւելացնենք որս վրայ հայ պոստական կեանքի ջնջումը, մի քաղաքական կենտրոնի, բացակայութիւնը, տարբեր տիպի օտար օղղեցութիւնների զանազան հրկիների հայ զաղութներում և վերջապէս կրթութեան պակասը, — ահա այն պատճառները, որոնք յառաջ բերին փոքրաթիւ հայ ժողովրդի մէջ կամեմաստար բազմաթիւ բարբառների:

Այս բարբառների թւումն ու դասակարգութիւնը տալ սկսելուց առաջ, անհրաժեշտ է մի անգամ ևս շեշտել այն, ինչ որ ստացինք ղուրի ԺԸ, Ե. դարի հայերէն բարբառների բաժանման և նկարագրութեան առթիւ: Այսինքն թէ ի՞նչ է ընդհանրապէս բարբառը, ի՞նչ է հնթարբարբառ կամ գաւառականը, ո՞ւր է սկսում և վերջանում նրանց գահմանգործը, ի՞նչն է որոշում և տարբերում նրանք իրարից կամ միացնում և ղուղղորդում իրար հետ: Գիտենք որ լեզուաբանութեան մէջ այդպիսի ճիշտ, կարուկ և իրական տարբերութիւններ չկան: Լեզուն ներկայացնում է անթիւ և անհամար զանազանութիւնների մի շարք, որոնք մի կէտից սկսելով քանի հեռանում, աստիճանաբար աւելի ու աւելի

(*) Վերցւած՝ մեծամուկ հեղինակի Պատմութիւն Հայ Լեզուի գործն (ԻԿ. Գլխի):

են չհշտառում: Ասէին մի վայրում կան մի խումբ երեւոյթներ, որոնք նոյն կամ նման են այս ընդհանրի հետ, ուրիշ երեւոյթներ՝ որոնք նոյն կամ նման են օձն հարեւանի հետ. և այսպէս շարունակաբար: Բայց չկայ մի վայր, որի լեզուն ամբողջութեամբ նոյն լինէր մի ուրիշ վայրի կամ ուրիշ վայրերի լեզուն հետ, որով կարելի լինէր առանձնացնել նրանց մի անուն տակ: Ճշտութեամբ խօսելով՝ ո՛չ մի տեղ չկայ լեզուի միութիւն. ո՛չ բարբառներ կան, ո՛չ էլ երկաթաբառներ: Ո՛չ մի սահմանազիծ գոյութիւն չունի: Շատ քան էլ կապուած է ոչ-լեզուաբանական հանգամանքաների հետ, ինչպէս օր. քաղաքական կամ ազգային ու ցեղական: Այդ բաժանմունքները գիտունների նմարած միջոցներն են՝ աշխատանքի հեշտութեան համար. Այս բանը գեղեցիկ կերպով հրեաց այն լեզուաբանական առաջնից, որ կատարատեցին Փրանսիացի լեզուաբանները իրենց երկրի համար և որի օրինակով պատրաստուած են նաև նմանները ուրիշ երկրների համար:

Լեզուաբանական առաջը գումարն է բազմաթիւ քառէնների, որոնց իւրաքանչիւրը նուիրուած է մի որեւէ բանի կամ մի օրեւ լեզուական (ձայնաբանական կամ քերականական) երեւոյթի: Զանազան գծերով նշանակուած են իւրաքանչիւր երեւոյթի սահմաններ: Համեմատելով այդ քառէնները իրար հետ, տեսնուած ենք որ ոչ մէկը ճշտիւ չի նոյնանում միտի հետ և բոլոր սահմանագծերը խաչաձեւուած են իրար:

Առանձին բարբառների և երկաթաբանների ստիմանը որոշելուց աւելի դիւրիւ և ճիշտ է նրանց գաղափարագութիւնը՝ Այստեղ գտնել կարելի է ընդհանր օրեւ խոշոր լեզուական տարբերութիւն իրեն հիմք և ըստ այնմ կատարել խմբաւորումներ: Ի՞նչ բան արդեօք աւելի յարմար է ընդունել իբր մի այսպիսի հիմք հայերէն բարբառների գաղափարագութեան համար: Զայնարական տարբերութիւնները չեն կարող այս դէպքում որոշիլ դեր կատարել. ի՞նչ առնչեք օրինակի համար հայերէնի պայթեցիկ բաղաձայնների նշման իշխանակ վանազան վայրերում և այս կէտը դարձնենք բարբառների գաղափարագութեան որոշիչ նշան, կը ստանանք մի բոլորովին անսխալ խմբաւորում: Օրինակի համար նոր

նախընտանի բարբառը, որ իր 5 գիւղերով միասին կազմում է մի կատարեայ ամբողջութիւն, պայթեցիկ բաղաձայնների չնշման տեսնուկէտով պիտի բաժանուէր երկուսի. քաղաքը իր 3 գիւղերով պիտի կազմէր մի խումբ, իսկ միւս գիւղերը մի ուրիշ խումբ, ըստ որում քաղաքը իր 3 գիւղերով պիտէ զանազանել միայն թրթուռ և թաւ ասորձանիները (բ, փ, գ, ք, քն), իսկ միւսները սրանց հետ գիտեն նաև շնչեղ թրթուռ ձայնը (բ', ք', ք' քն): Նոյնպէս քաղաքը և իր 3 գիւղերը հայերէնի պ, ֆ և ձայները վերածել են հաւասարապէս բ, իսկ միւս երկու գիւղերը վերածել են պ > բ, իսկ ք > բ':

Մի ուրիշ օրինակ. — Ենթադրենք վերցնենք < > խ ձայնափոխութիւնը, որ գոյութիւն ունի զանազան բարբառների մէջ և ուրիշ տեղեր չկայ: Այս պարագային Մշտյ բարբառը՝ որ Բուլղարիայի և Ալաշկերտի հետ մի ամբողջութիւն է կազմում, պիտի բաժանուի երկուսի. Բուլղարիայ պիտի միանայ Վանայ, Ուլի, Մալմաստի, Ուրմիոյ և Մարազայի բարբառին, իսկ Մուշ, Ալաշկերտ պիտի միանան Խարբերդի, Մրզիկայի, Կարսի, Սեւանի և նրա բառներին: Տեսնուած ենք որ ձայնաբանական տարբերութիւնները յարմար չեն իբր հիմք ծառայելու բարբառների դասակարգութեան:

Նոյն չափ անյարմար են նաև համաձայնները և չարադասական տարբերութիւնները, որոնք նախ հաստատուել չեն և երկրորդ՝ բարբառից բարբառ այնքան էլ մեծ տարբերութիւն չեն ներկայացնում:

Իբր ամենայարմար հիմք կարող են ծառայել ձեւաբանական տարբերութիւնները, որոնք աւելի ակնայտ ու ամէնքին էլ մատչելի են: Ո՞ր կարող է չգգաւ քաղաքից եմ գալիս և քաղաքէն կուգամ ձեւերի տարբերութիւնը:

Բայց ամէն մի շնչին տարբերութիւն էլ, թէկուզ քերականական, չի կարելի բաժանման հիմք ընդունել և նրա վրայ հիմնել գաղափարագութիւնը, այսպէս օր. իրեն կամ իրան, ծառեր կամ ծառեր, գինիք կամ գինիներ ևն ևն ինչքան էլ որ իրարից տարբեր, սակայն չառ անհշտ բաներ են բարբառների գիտական դասակարգութեան իբր հիմք գործածելու համար:

Ի՞նչ կարծիքով դասակարգութեան իրքեւ լաւագոյն կ'ըլժ կարող է ծառայել խոնարհ ման մէջ սահմանական ներկայի և անկաւ տարի կազմութեան եղանակը։ Երկն բարեւ թախապար գուգազիպում է նաեւ ներգոյտ կանի և երբեմն էլ բացառականի կազմութեան եղանակը։ Բարբառները մի մասը յիշեալ բայական ձեւերը կազմում է ըւմ ձեւով, մի ուրիշ աւելի ստուար մասը կը նախամասնիկով և մի աւելի փոքր մասն էլ ել զերջաւորութեամբ։ այսպէս բերում եմ, բերում էլ — կը բերեմ, կը բերէի — բերել եմ, բերել եմ էր։

Անա սխառ էլ կազմում են հայ բարբառների գասակարգութեան երեք մեծ ճիւղերը։

Ոնցիւր է թէ ի՞նչ անունով պէտք է անուանել սրանցից իւրաքանչիւրը։ Մեր մէջ սովորական է դարձեւ երկու տեսակ տեղանամակոյութիւն։ արեւելեան և արեւմտեան կամ ռուսահայ և տաճկահայ։ Այս անունները ըստ իս սխալ և անյարմար են, թէև ամէն տեղ ընդունուած ու տարածուած։ Արեւելեան կամ արեւմտեան կուշուր սխալ է այն պատճառով, որ այսպէս կոչուած, բարբառները շատերը գտնուում են երկխոսութեան միեւնոյն տարեանի վրայ և իրար հետ համեմատելով արեւելք կամ արեւմուտք չեն ընկնում։ Օրինակի համար վանայ բարբառը և Հին Բայազիտի երկնարբառը երկուսն էլ գտնուում են երկայնութեան 44^{րդ} աստիճանի վրայ, բայց ստացինը կոչուում է արեւմտեան բարբառ, երկրորդը՝ արեւելեան։ Աւելի զարմանալի պարագայներ էլ կան։ օրինակի համար Արդուինը ըստ աւելի արեւմուտք է, քան թիւ Ախալքալաքն ու Հիննականը։ բայց վերի բաժանմանը միւրաքանչիւր կոչուում է արեւելեան բարբառ։ միեւնոյն Ախալքալաք և Հիննական՝ արեւմտեան գասականներ են համարուում։

Ռուսահայ և տաճկահայ բարբառներ յորջորջումը աւելի տարբերակ է և իրականութեան իրողին անհամապատասխան։ Նախկին ռուսական կայսրութեան սահմաններում գտնուած հայերից շատերը խոսել են ու խոսում են տաճկահայ բարբառներ, ինչպէս որ Տաճկաստանի հայերի մի մասն էլ խոսում է ռուսահայ բարբառներ։ Օրինակի համար նախկին ռուսական կայսրութեան մէջ Նոր Նախիջեւան, Նորին թերակղզին, Սոփում, Բաթում, Ախալքալաք, Ախալցխա, Շիրակ, Գարս, և Նոր Բայա-

զմորի գիւղերը խոսում են տաճկահայ բարբառներ։ Ընդհակառակը Տաճկաստանի մէջ Բայազիտ, Պոլսուր, Էտեմիլ խոսում են ռուսահայ բարբառներ։ Բայց սրտից այս անունանկոյութեամբ, պարականայ, քուշուր, քարահայ, ռուսահայ, եղիպտահայ, աւմերիկահայ գաղութները անտես են մնում և ռուսահայ կամ տաճկահայ անուն տակ են առնում անյարմար կերպով։

Իսկ այժմ, երբ ռուսական կայսրութեան և Տաճկաստանի սահմանները փոխուեցան, երբ այլեւս Հայաստանի մի մասը անկախ է, ռուսահայ կամ տաճկահայ աւմերները բոլորովին անտեղի են և հնուութեան անճիշտ միացոյց։

Ի՞նչ Բարբառադիտութեան մէջ (էջ 84) ետ առնարիք եմ մի ուրիշ ծոր անուանակոչութիւն, որ ոչ միայն յիշեալ անպատեհութիւնները ջնջում է, այլ և այն աւանդութիւնն զնի որ իր մէջ է կրում բարբառների անուակը որոշող գլխաւոր յատկանիշը։ այն է՝

Ա. — Ում ճիւղ, այս անունով հասկանում ենք արեւելեան կամ ռուսահայ կոչուած բարբառների միջոցով։ Այս ճիւղին պատկանող բարբառների մէջ սահմանականի ներկայ և անկատար ժամանակները, ինչպէս և ներդոյականի նշողը չիւում են ըւմ մասնիկով։ այս մասնիկը նոյն բարբառների հիմնական յատկանիշն է, ուստի և այդ բարբառները կարող են նոյն անունով կոչուել։

Բ. — Կը ճիւղ, այս անունով հասկանում ենք արեւմտեան կամ տաճկահայ կոչուած բարբառների միջոցով։ Այս ճիւղին պատկանող բարբառները ներգոյականի նշողը չունին, սւմ մասնիկը չեն հանաչում և սահմանականի ներկայ ու անկատար ժամանակները կազմում են կը մասնիկով։ սա իրենց հիմնական յատկանիշն է, ուստի և կարող են կոչուել նոյն անունով։

Գ. — Ալ ճիւղ, յիշեալ երկուսից տարբեր մի նոր ճիւղ է, որին պատկանող բարբառները ոչ ում ունին և ոչ կը, այլ սահմանականի ներկայ ու անկատար ժամանակները կազմում են անորոշ դերբայի կամ աներեւոյթի միջոցով և եմ էական բայի յարադրութեամբ։ Մեր մէջ բարբառների այս ճիւղը առատաբար անտեսուած կամ ում ճիւղի տակ էր հասկացուած և Բայց նրանք բաժանելը անհրաժեշտ է։

(Կար.) ՊՐՈՖ. Հ. ԱՅԼԱՌԵԱՆ

Մ Ի Ի Թ Ա Ր Ն ՈՒ Մ Ի Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Ն Ե Ր Ը

(ՅՈՐԵԼԵԱՆԻ ՄԸ ԱՌԻՅՈՎ)

Հայ ազգային ու եկեղեցական կեանքի ներկայիս արձանագրելի դեպքերն է անհա-
րակոյս Մխիթար Աբգայի մահուան երկրորդ
դարադարձը, նոյնանուն Միաբանութեան
կողմէն իբր Յոբելինական տարի հռչակուած:

Հայ ժողովուրդը գիտցած է միշտ իր յաւ-
գանքի տուրքը բերել Մխիթարի եւ Մխիթար-
եանց, երբ ներկայացած է առիթը: Այս պա-
սեհութեամբ եւս Հայ Մամուլը Սիւրիոյ, Լի-
բանոնի, Ադիսաբայի, Եւրոպայի եւ արա-
սահմանի մէջ, ու ամեն տեղ, ուշագրաւ
սրտագեղութեամբ բերաւ ու տակաւին պի-
տի բերէ իր երախտագիտութեան բաժինը: Կը
նոսրագրենք այս գոյց բառերը, ի պատիւ
հայ լուսաւորչապաւան համայնքին ռզմու-
թեան. հակադրութեամբ այն վերաբերմուն-
քին, զոր հայ կաթողիկէ կղերք ցոյց տուած է
միշտ Հայ եկեղեցւոյ կեանքէն ու ծայէն բխող
ձեռնարկներու եւ իրազարմութեանց պա-
շտպային:

Անմոռանալի է Հոգ. Օրմանեան Սբա-
զանքն խօսքը, ակնարկելով հայ կաթողիկ-
ներուն, «Անոն կը գործեն իրենց եկեղե-
ցիկն ոգիին» մէնք կը գործենք մերինն հա-
մեմառաջ:

Այսպէս է որ վարուեցաւ ամեն տեղ Հայ
Մամուլը, եւ ասիկա պատիւ միայն կը բե-
րէ, կը կրկնենք, ազգին մայր զանգուածին
ռզմութեան: Նրախտագիտութեան եւ ոգեւ-
ւորութեան անդրադարձումներ եղան ազնիւ
աւելանքի այն ջանքերուն համար, որոնք
աւելի բան երկու դարերու ընթացքին կա-
տարուեցան Մխիթարեան Միաբանութեան
կողմէ, մեր ազգային պատմութեան եւ մա-
տենագրութեան ի խնդիր: Ընդհանրապէս
պատմութեան, մատենագրութեան, լեզուին
եւ մեակոյցքին ճատակն ու յարումը, որոնք
այնքան ցովելի երկասիրութիւններով ի հան-
դէս եկած են Ս. Ղազարէն, գործն է Մխի-
թարեան ոգիին, հետեւաբար արդար է ինչ-
պէս Մխիթարեան՝ այնպէս ալ հայ ժողո-
վուրդի խանդավառութիւնը այս Հաստատու-
թեան հիմնադրի եւ գործի նկատմամբ:

Մխիթար կը նկատուի անճնադատմը
մինչեւ այն առնէ զիրար հակասող գոյց պա-
շտպարներու, կրօնի եւ ազգի, եթէ մեր պա-
շտպային ասիկա կրնայ բարեբար սկզբունք
մը եղած ըլլալ:

Ընդհակառակն, մեր պատմական գոյու-
թեան ընթացքին, փաստը ցոյց տուած է որ
դժուար է եղած մեզի երկու տեսանկյունէ,
եւ մեր զօնակ նախասարկ բերումով ազ-
գային մեր ամբողջականութիւնը տուած է
միշտ, զոնք դառնալով միասին: Թէ Մխի-
թարը այս տեսակէտէն ծառայած է ազգին,
առիթով փաստերու չի կարոտիր: Ա. Ղազարի
վանքը իր գրական, պատմական եւ բուն-
աբական պրպագմանով պիտի դառնար եւ-
րոպայի մը՝ որու նման շատ քիչ տղաններ
ունինք մենք մեր պատմութեան ընթացքին,
ակներեւ է մաքրագործման ճիւղեր մեր լեզ-
ուին, ձեռնարկներու ուսումնասիրութիւնը,
անոնց հրատարակութիւնը, լեզուական, մեկ-
նողական, տեսականական, աստուածաբա-
նական եւ մատենագրական երկասիրու-
թիւնները կազմեցին Մխիթարեանց գործու-
նեւթիւնը մեր մատենագրական պատմու-
թեան մէջ, որոնց համար արժանի են Մխի-
թարն ու Մխիթարեանները մեր ջերմ երախ-
տագիտութեան:

Մակայն մեկ կողմէն Հռոմին հանելի
ըլլալու եւ միւս կողմէն հայութեան ծառա-
յելու բաւառականութիւնը, զիրենք ըրած է
զմբախտաբար ինչ մը երկերեւ եւ երկու
տեսանկյունէ: Կը յիշենք այս իրողու-
թիւնը ոչ իբրեւ մեղադրանք, վստահ ոչ
Միաբանութեան հիմնադիրը եւ ոչ յաւ-
ջորդները չէին կրնար իրենց ուրոյն բաղա-
նականութիւնը ունենալ Հռոմի քաթին տակ,
որ կը յայտարարէր թէ ով որ Հռոմին հետ
չէ, պիտի եւ անմաքուր հետեւիկոյս է: Կը
յիշենք այս իրողութիւնը ինչպէս ըսինք,
բնորոշել երեւեակաւ համար միայն Մխի-
թարեանութեան գործունեւութիւնը, իբրեւ ոգի
եւ մթնոլորտ:

Նոր չէ որ Հայաստան մարդ կը դրկիր

ուած հայրենասիրութեան: Սակայն եւ այնպէս ազգային հարազատ գոյացումի սեռակէսն նոյն գիծի շին դար բուն Հայաստանեայց եկեղեցիի մայր զանգուածին հետ, որուն մեզի համար մեծադոյն փառք եւ այլոց համար մեծադոյն մեղք իր ազգապահպանութիւնն է եղած: Կոմիի զգացումը եւ ազգութեան գաղտփարը՝ փոխադարձաբար զիրար ամրապնդող եւ իրարու հետ շուրջհարեալ բարոյական զոյգ ուժեր են եղած մի դարաւոր կեանքի իրականութեան մէջ, մին առանց միւսին սուրբ եւ զարգանալ չկարենալուն աստիճան: Ահա քե ինչու համար Մխիթարին գործը նպաստաւոր աղիւնք, ներ ծաղով հանդերձ՝ իրական վերածնութիւն մը չեղաւ, աւ մնաց միտ քեռն աղիւնքաւոր՝ բոլոր եովնի տեխասանք մը մեր մեաւ:

Ս. ՅԱՆՈՒՆ ԶԵՐՍԵՆ

ԱՄՍՈՐԵԱՅ ԱՌԻՐԵՐ

ՆՈՐԻՆ ԱՄԵՆԱԳԱՅՈՒԹԻՒԹԻՒՆ

Ս. ՊԱՏԻՐԱՐԵՐ ԶՈՐ

ՅԵՄԱԿԱՆ ԱՅՏԵԱՌԻՐԻՆԵՐԸ

9 Յուլիս Հինգաբքի առաւօտեան ժամը 9-ին, Ամեն. Ս. Պատրիար Հայր ընկերակցութեամբ Հոգ. Տ. Յարութիւն Վրդ. Մաւեանի մեկնեցաւ դէպի նոր Երասաղէ: Ամեն. Ս. Պատրիար Հօր մինչեւ նոր Երասաղէ մասին զոյգերի համար կ'ընկերակցէին Լեւոնեան Տ. Տ. Սուրեն, Հայկազուն, Յսկի եւ Միւռն վարդապետներ եւ կարգ մը ազգայիններ: Կոր քաղաքի մասին Ամեն. Ս. Պատրիար Հայր զիմ առաւելաւ Բարայի կոնական Նախարարութեան ներկայացուցիչներու հետ, ինչպէս նաեւ Յսկի Տեառ՝ Հոգ. Տ. Բարգէ Վրդ. Ապասեան եւ նոր Երասաղէ, Յսկի եւ Հայկաի հայ համայնութեան ներկայացուցիչներն:

Ն. Ամենապատուաւորին հետապ օրհնակ հեղինակացեալ եւ նոր Երասաղէ, Յսկի, Ռեմիլ եւ Հայկաի հայ զաղութներ, վանքն ու եկեղեցիներ: Այս առթիւ այցելած է նաեւ Բարայի Նախարար Վսեմ. Տեմ. Ռայգմանի ու սեռակցած Ս. Արաքոյ եւ հայ համայնի հոգեւոր գործը աւարչութեամբ: Կոյն նպասակով այցելած է նաեւ Կոմիի Նախարար Վսեմ. Ռայգմանի, նոր Երասաղէի նախկին եւ ներկայ վսեմ. Կառավարիչներուն եւ քաղաքացիներն:

Նորին Ամենապատուաւորին վերադառնալ Ս. Արաք. 21 Յուլիս Հինգաբքի օր, յեւ-միջօրէի ժամը 4-ին ընկերակցութեամբ Հոգ. Տ. Բարգէ Վրդ. Ապասեան: Մինչեւ քաղաքի մասին զիմ առաւելաւ քցած էին Հոգ. Տ. Տ. Սուրեն, Հայկազուն եւ Պսկ վարդապետներ եւ կարգ մը ազգայիններ:

Իսկ Հոգ. Տ. Յարութիւն Վրդ. Մաւեան Ամեն. Ս. Պատրիար Հօր կարգադրութեամբ մնացած է Հայկա քաղաք Հոգ. հովիւ սեղեւնի հայ զաղութին:

Կոյրի պատմութեան մէջ: Սակայն ասիկա չի նշանակեր քե մեկն պէտք չի բաժնեկեր երախտագիտ սեռուղներու զգացումը Մխիթարի գործին եւ նոյնանուն Հաստատութեան ուղղութեան գործունէութեան ճկաստամբ:

Օրհնեալ մեակն ու վասակի տնոր, օրհնեալ սեռն ու սեռմնացանք, Սեբաստացիին աւելը նշանած ու պաղարբերած մեր մեկն անդաստանին մէջ: Մեր միակ մուրքանն է, Մխիթարեան Միաբնութեան երկրորդ դարադարին այս առիթով, որ Մխիթարի ոգին միտ աբուն մնայ այս Հաստատութեան մէջ իբրեւ կենդանի խմոր հայութեան մեծ զպացումին եւ իբր միացուցիչ քաղաքական գաւառմանով բաժնուած բայց ինչպիսի հաստ այս Հաստատութեան մէջ:

հԱՐԻ.

◆ 3 Յուլիս կիր. — Ս. Պատրիար մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն մեր վերադառնալ Ռ. Գաղաթալի մատարան մէջ, ժամարարն էր Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արաւամբան:

◆ 8 Յուլիս Ուր. — Ջիւի երեկոյեան ժամերգութեան տեղի աւելցաւ փառաւոր տունի Նախատեսներ՝ Հանդիսապետութեան Հոգ. Տ. Սուրեն Վրդ. Քէմնականի:

◆ 9 Յուլիս Եր. — Տոմ զիսի ճիւղացաւ Ս. Լորն մերալ Դրիզորի Ռ. Լուսաւորին. Ս. Պատրիար մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն. Ս. Միաբնութեան մէջ, ժամարարն էր Հոգ. Տ. Սեբաստացի Վրդ. Մաւեան:

◆ 10 Յուլիս կիր. — Ս. Պատրիար մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն. ժամարարն էր Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արաւամբան:

◆ 13 Յուլիս Դի. — Յեւ-միջօրէի, զինի երեկոյեան պաշտօնաւորին, վաղուան տունին առաւելաւ Նախատեսակ կատարուեցաւ՝ Հանդիսապետութեան Հոգ. Տ. Սուրեն Վրդ. Քէմնականի:

◆ 14 Յուլիս Եր. — Տոմ Ս. Փարգմանց վարդապետաց մերալ Սանակայ եւ Մերապայ, Հանդիսապետ Ս. Պատրիար մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն. ժամարարն էր Հոգ. Տ. Սեբաստացի Վրդ. Մաւեան, Քաղաք Հոգ. Տ. Եղիշ Վրդ. Տեմաթեան եւ նաեւ Կոմիի Վրդ. Քաղաքացիին տնոր-նարար զիմատու տեղին:

— Յեւ-միջօրէի, Հոգ. Տ. Սուրեն Վրդ. Քէմնական, ընկերակցութեան Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արաւամբանի՝ Ռեմիլիս զիւղի մատ Ներկայ գտնուեցան Վեմ. Ապարազեան քաղաքական գիմատարութեան:

◆ 15 Յուլիս Ուր. — Հոգ. Տ. Սուրեն Վրդ.

Քեմանեան ի զիմաց Ամեն. Ս. Գառորաբ Լորի Ռաուտայի մէջ, ներկայ գտնուեցաւ պաշտօնական ընդունելութեան վնէ. Ապտալլան Թաղաւորի նշանակէմ աշխարհութեան առթիւ:

◆ 16 Յուլիս Եր. — Յետմիջօրէի պէնի Ա. Բեկոյեան ժամերգութեան ի Ս. Յակոբ, կատարուեցաւ զպատան տոնին նախատանկը, հանդիսակատարութեամբ Լազ. Տ. Եղիշէ Վրդ. Տէրաբէ:

◆ 17 Յուլիս Կիր. — Տոմ Գիւտ Տիոյ Ս. Ստաւածամին. Թափօրական զնացքը Ս. Յակոբէն զէպի Ս. Աստուածածին տեղի ունեցաւ հանգիստակատարութեամբ Լազ. Տ. Պարէն Վրդ. Քեմանեանին. Ս. Գառորաբ մարտնչուեցաւ Ս. Կոյոյի զերհիմանին վրայ. ժամարարն էր Լազ. Տ. Միւռն Վրդ. Գրեկեան:

◆ 24 Յուլիս Կիր. — Ս. Գառորաբ (Մատուցուեցաւ ի Ս. Գարնիթին մեր վերնաստան Բր. Գողգոթայի մատարն մէջ. ժամարարն էր Լազ. Տ. Գառն Վրդ. Թումայեան:

◆ 25 Յուլիս Բշ. — Լազ. Տ. Եղիշէ Վրդ. Տէրաբէան ի զիմաց Ամեն. Ս. Գառորաբ Լոր, Ամ. ման մեկնուեցաւ շնորհաւորելու համար վնէ. Ապտալլան Թաղաւորը Ռամազանի (Յիթր) տօնին առթիւ:

— Ամեն. Ս. Գառորաբ Լալը յոյն օրը հաւ շնորհաւորական նշանակի ուղղեց Նորին վնհափառութեան:

◆ 26 Յուլիս Գշ. — Առաւօտուն Ամեն. Ս. Գառորաբ Լալը ընկերակցութեամբ Լազ. Տ. Պարէն Վրդ. Քեմանեանին. շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ Գաղեաթի Քնգ. Կուսմակի օգնական ձէմալ Գէյ Թախանին և վսեմ. Թաղաւորապետ Էնուար էլ-Թաթայի:

Գ Պ Ր Ո Յ Կ Կ Ն

ԱՍՄԱԿԱՆՔԻ ՔՆՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Երեքշաբթի, Յունիս 21 ին սկսան ժամանակաօրաց Վարժապետի ամառվերջի քննութիւնները. կէսօրէ առաջ ժամը 8.30ին Սինն. Ս. Գառորաբ Լալը ժառանգ. Վարժապետին մէջ ներկայ գտնուեցաւ քննութիւններու բացման արարողութեան. քաջակերեց և օրհնեց Քննութիւնը, ուսուցչութիւնը և ուսանողութիւնը:

Քննութիւնները կատարեալ ընթացք առին յաջող ամբողջ շարժումն ընթացքին:

— Երկուշաբթի, 27 Յուլիսի սկսան նաև Ս. Թաղապետաց Վարժապետի ամառվերջի տարեկան գրաւոր և թերականջի քննութիւնները, որոնք շարունակուեցան ամբողջ հետագայ շաբթուան ընթացքին:

ԱՍՄԱԿԱՆՔԻ ՀԱՆԳԻՒ

Ս. ԹԱՐԳԱՐԱՆԱԶԱՆ ՄԱՆԿԱՊԱՐԱՆՔԻ

24 Յուլիս Կիրակի յ. մ. ժամը 4ին տեղի ունեցաւ Սրբա Թաղապետաց Մանկապարտէզի ամառվերջի տանգեր նախագահութեամբ Նորին Ամենապատեալութիւն Ս. Գառորաբ Լոր, Ժառանգաւորաց Վարժապետի բակին մէջ:

Երկու ժամեր շարունակ Մանկապարտէզի փոքրիկներ շնորհալիօրէն կատարեցին արտասանութիւններ, տրամախօսութիւններ, խմբերգներ, մեներգներ, պարեր և մարզանքներ, որոնք այնքան ջանադիր աշխատանքով պատրաստուած էին մեր Մանկապարտէզպահուհիներուն հողում:

Հանդէսի աւարտին Մանկապարտէզի աւարտական Ծաղիկ դասարանի 42 երկուս փոքրիկները առաջին իրենց զգայականները Ամեն. Ս. Գառորաբ Լորմէն. առնեց հ'ընկերակցէին նաև նախակրթարանի առաջին դասարանի 52 երկուս փոքրիկներ, որոնք նախընթաց տարեվերջին չէին կրցած ստանալ իրենց Մանկապարտէզի վկայականները Գաղեաթին քաղաքական խառնակ կապութեան հետևանքով:

Վարժապետի Տեսուչ Լազ. Տ. Սերոբէ Վրդ. Մանուկեանի վստաքէն ետք, հանգիստ փախուցաւ Ամեն. Ս. Գառորաբ Լոր օրհնութեան խառնընթաց արջօքքով:

Տ Խ Ր Ո Ւ Ն Ի

ՄԱՐՈՒՄԻ ՄԱՐԱԿԱՆՔԻ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

9 Յուլիս Երեքշաբթի օր. Կիր Մանկապարտէզի կրկնէց Ս. Աթորի մայրապետներէն Առաւել Թաղապետ, Սրբաւոր մայրապետ Եղիայեանը. Թաղաւորապետութիւնը տեղի ունեցաւ նոյն օրուայ երեկոյին Ս. Հրեշտակապետաց Եկեղեցւոյ մէջ:

Բարեկրօն մայրապետը Երուսաղէմ եկած էր 1921 թուին. մտան Ս. Աթորի մայրապետութեան մէջ, ու զայն կատարած է ամենայն ջանասիրութեամբ և նախընթաց:

Կը հայցենք հանգիստ իր հողին:

ԷԼՊԻՍ ՄԱՐԱԿԱՆՔԻ ԳՈՐԻՏԵԱՆ

Նոյնպէս չուով Կ'արանապարհեք մանր զարմեալ Ս. Աթորի մայրապետներէն Կարենցի Թաղապետ Էլպիս մայրապետ Թիւրանանի, որ տեղի ունեցաւ 20 Յուլիսի լուսարացին, Թաղաւորապետութիւնը կատարուեցաւ նոյն օրը կէսօր առաջ ժամը 11ին Ս. Գալորեանց Տաճարին մէջ:

Բարեկրօն միանշունհին Կ. Գալուն Երուսաղէմ եկած և մեր մայրապետաց կարգին անգամակցած է 1935 թուին, իր քրոջ՝ հանգուցեալ Սօֆիայ մայրապետ Եղիայեանի հետ: 14 տարիներ շարունակ Էլպիս մայրապետ ծառայած է Ս. Աթորի օրինակելի բարեպաշտութեամբ և խոր նուիրումով, իր կենսեք եղաւ օժտու թրիստունական արքայութեամբ ու բարի նշանութեամբ, մինչև իր մահը, զոր զիմաւորեց թրիստունի մեղսակցութեամբ և ամենայն անդորրութեամբ: Կը հայցենք կրկնային խաղաղութիւնը իր հողին:

Ա. Զ. Դ.

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳԱՑ
«ՍԻՈՆ»Ի ՑԱՐԳԵԼԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց պատուոյ ընդհանուր գործակալութիւնը
ազնուաբար յանձն առած է Նիւ Եօքի Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ՝

Հոգեւոր Հովիւ

ՀՈԳ. Տ. ԵՂԻՇԷ ՎՐԴ. ՍԻՄՈՆԵԱՆ

հետեւաբար կը խնդրուի Ամերիկայի ՍԻՈՆ-ի յարգելի բաժանորդներէն
որ իրենց հին եւ նոր բոլոր բաժնեգիները վճարեն Հոգեւորին Հայրսուրբին:

ՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆ. ՍԻՈՆ.Ի

ՏՊԱՐԱՆԱԿԱՆ Ա. Զ. Դ.

Մերոց Յակոբեանց Տպարանի Սուրիոյ եւ Լիբանանի գործակալ ճեա-
նակուած է Անթիլիասի Միաբաններէն՝

ՀՈԳ. Տ. ԵՂԻՇԷ ՄԲՂ. ԿԻԶԻՐԵԱՆ

որուն մօտ կը գտնուի կարեւոր քանակ մը մեր Տպարանի գիրքերէն:

Ասանալու համար կը խնդրուի դիմել Հոգեւորին Հօր յԱնթիլիաս:

Տեսուչ Տպարանի Ս. Յակոբեանց

ՑԱԿՈՐ ՎՐԴ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

1948-Ի ԸՆԹԱՑՔԻՆ Ս. ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ ՇՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԱՏԸՆՏԻՐ ՊԱՏՄՈՒՈՒՔԻՆԵՐ (պատանիներու և մանուկներու յատուկ). — Հայացուց
Մ. Ե. Ն. (Մեհարայ Եպիսկոպոս Նշանեան), Բ. Տպ. էջ 247, գին 15 պ. դ.:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՈՐ. — Եղիշէ Վրդ. Տէրտէրեան, էջ 132,
գին 15 պ. դ.:

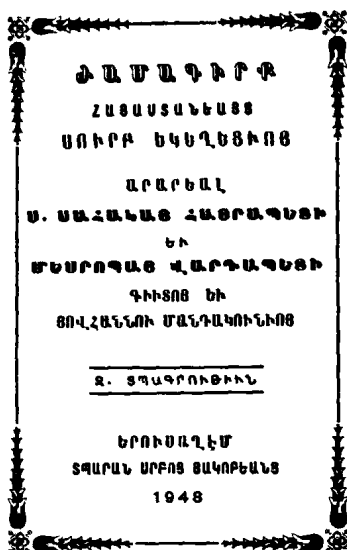
ԱԿԵՂԴԱՄԱ (բանաստեղծական հատոր). — Եղիվարդ, էջ 48, գին 10 պ. դ.:

ԺԱՄԱԿԻՐԲ ՀԱՅՑ. Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ (փոքրածաւալ). — Զ. Տպ. էջ 672, յաջակազմի
գին 35 պ. դ.:

ՕՐԱՑՈՅՑ 1949 ՏՈՐԻՈՅ (ըստ Հին Տօմարի, Պատկերապարդ). — Կազմեց Կ. Բ., էջ
288, գին 15 պ. դ. (Սղոռոշ):

Հոյս տեսած է նաեւ Սիոն Ամուսնաբերը (12 թիւ չորս միամսեայ և չորս երկամսեայ
միացեալ պրակներով):

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ. Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

Էջ՝ 672 Գիճ՝ 35 (լաթակազմ)
Գաղես, դանեկան

Ընթիւր թուղթի վրայ եւ մախուր ապագրուքիւն:
(ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ)

ՄԱՍԼՈՅ ՏԱԿ Է

Տ Ա Ղ Ա Ր Ա Ն
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
Դ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ